

BATIDA İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN DİNSEL İÇERİĞİ ve USSAL EKONOMİK ETKİNLİĞİN YÜKSELİŞİ

Kürşat Haldun AKALIN¹

Özet

Skolastik iktisatçıların etkisi, tüccara mal alıp satabilmesi için önemli bir serbestliği sağlamış olmasıdır. Kilise de, adil fiyatı geçerli pazar fiyatı haline getirerek uygulamada ticarete izin vermiş, ılımlı kârlar tamamıyla meşru görülmüş, kişiler arası anlaşmalara da pek fazla sınırlama getirmemiştir. Skolastikler tefeciliği gayet açık bir şekilde tanımlamışlardır, anaparayı aşan her ödeme tefeciliktir. Protestanlara göre, tamahkârlık ve açgözlülük, en az katolikler kadar günahkârlık olarak görülmüş; insanın bu dünyadaki yaşamındaki gerçek maksadının, öbür dünyada kurtuluşu sağlamak olduğu vurgulanmıştır. Servete yönelik genel bir uzlaşıya ulaşılmıştır. Puritan'a göre, zenginliklerin içinde kötülük bulunmamaktadır. Gerçekten de servet, Tanrı lütfunun işareti olarak görülmüş, bir kimsenin mesleğinde ulaştığı başarı da seçilmişliğinin kanıtı olarak kabul edilmiştir. Oysa puritanın tefeciliğe karşı tutumu, pek çok yönden katolik ilahiyatçılara göre çok daha katıdır. Zira kilise, garanti ve ortaklığı beraberinde getiren üçlü sözleşmenin bağitlanmasına izin vermiştir. Bağitlanan bu üçlü sözleşmede, üç ayrı anlaşma bir arada bulunmakta; ortaklık kurulmakta, anaparanın belirli miktarlarda kâra katılımı sağlanmakta, yatırımdan belirli bir miktardaki kâr alınması garanti edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Servet, Tefecilik, Tasarruf, Ekonomik rasyonelleşme

JEL Kodu : BOO

The Religious Content of The Economic Thought in The West and the Rise of Rational Economic Action

Abstract

The effect of scholastic economics was to allow the merchant considerable freedom in buying and selling. The church allowed that in practice the just price was current market price, that moderate profits were quite licit, that bargaining should be unrestricted. Avarice was a deadly sin and the condemnation of covetousness a favorite topic. The scholastic definition of usury very clearly, whatever exceeds the principal is usury. Avarice and covetousness were just as much deadly sin for protestants as catholics, the real purpose of life in this world was to achieve salvation in the next world. There was general agreement towards wealth. For puritan, riches were not evil in themselves, indeed they could be a sign of God's grace, success in one's calling was a sign of election. But, in many respects, the puritan attitude towards usury was stricter than that of certain catholic theologians. Because, the church allowed that triple contract which brought together the insurance and the partnership. There were three separate contracts in the triple contract; a partnership, insurance of the principal in return for fixed share of the profits, an a guarantee of a fixed return on the investment.

Key words: Wealth, Usury, Saving, Economic rationalization

¹ Doç.Dr, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@oku.edu.tr

1.Giriş

Katolik ideallere ve yaşam felsefesine ne kadar aykırı gelirse gelsin, ussal ekonomik etkinliğin ilk görünümü ve ilk örgütsel biçimi işlevindeki, kapitalist faaliyet ile buna neden olan kapitalist ruh, katolik dünya içinde ortaya çıkmış, bireylerin davranışlarına hakim olmuştur. Kapitalist ruhun katolik dünya içinde algılanmış ve kapitalist eylem biçiminin protestanlıktan çok önce yaygınlaşmış olduğu, ancak kapitalist ruhun nasıl imanda hastalığa ve rahatsızlığa yol açtığını vurgulayarak anlatılabilir. Hristiyan ahlakı ile burjuva yaşama tarzı arasında kesin bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Eskinin diğerkâm ve iyiliksever insanını, yarının hesapçı ve çıkarıcı kişiliğinden farklı kılan neden, burjuva kuşkuculuğudur. Bir kimse, daha ne kadar gizemli ayinlerle, efsanevi öykülerle ve mucize beklentileriyle avutulabilirdi? İnsana hükmeden iyi ya da kötü ruhların tesiri altında kalınarak, hayatı dolduran bu irrasyonel güçlere daha ne kadar tahammül edilebilirdi? İtaatkar kişiliğin teslimiyetçi boyun kırması altında, daha ne kadar Tanrı insiyatifinin inmesi beklenebilirdi? Tanrı iradesinin, insanları atıl kılacak derecede her şeye hakim olduğuna ve idaresi altına aldığına daha ne kadar inanılabilirdi? İnsan kendi gücünün ve aklının farkına vardığında, yaratıcı ve değiştirici işlevini kullanabilme yetkisinin bulunduğunu hissettiğinde; basiretli ve bilinçli olmaya başladı, bütün güdülerini kendi aklından türetir oldu.

Bir insanı teslimiyetçi imanından ve itaatkar ruhundan çıkarıp alın, orta çağa özgü hiç bir kalıntının zihninde kalmadığını fark ettiğiniz gibi, tıpkı bir kapitalist gibi karar verdiğine ve yaşamı üzerinde aklını hakim kıldığına da tanık olursunuz. Artık eski geleneklerin yıkıma uğraması nedeniyle kişiler, özellikle de kazanç sağlama ve iyelik edinme güdülerini daha da keskin bir hale getirmişler; kendi güçlerini ve yeteneklerini kullanarak, başkalarının kabiliyetlerinden de yararlanmışlar, rakiplerini alt etme yoluna girmişlerdir. Her bir halde, yükselme merdivenleri ekonomik araçları zorunlu kılmış, ekonomik güçlükler bir kere baş gösterdiğinde mallara olan yaklaşım karşılanamaz olmuştur. Hükümdar, kendisine bağlılık gösterilmesinden çok, parasal olarak desteklenmesini arzulamış; kentler, ordu gücünden çok altının etkisiyle genişleme yolunu tutmuştur. Bankerler; hiç bir engelle karşılaşmaksızın, kentlerin efendileri haline gelmiştir. Altın, yeni tiranların yollarını döşemiş, saltanatlarına giden kapıları birer birer açmıştır.

Yeni ekonomik ruhun benimsenmesine en büyük katkıyı, on beşinci asır insanını yaşam kavramıyla bilgilendirmiş olan hümanist eğilim yapmıştır. *“Hümanist yaşamın örnek savunucuları arasında yer almış bulunan Alberti, servet kavramını ahlaki bir düzenlemeden çekip çıkartmasıyla; iyelik edinimi ile malların kullanılması hakkını, dinsel ahlakın oluşturduğu kuralların ve kısıtlamaların baskısından kurtarmasıyla; kapitalist ruhun ileri adımlar atmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Dünyevi eğilimler siyasal olarak da kendisini hissetmiş, devlet yeni düşünce ile yaşama tarzına karşı olmaktan vazgeçmiş, kumar gibi insanı kötü hayata sürükleyen alışkanlıklardan kurtulma pahasına dahi olsa katolik baskı anlayışından kendisini soyutlamış, kumara dahi yasal bir düzenleme getirmiştir.”* (Aho 2005; 49) Bütün bunlar, kapitalist ruhun, katolik bir düzen içinde nasıl doğduğunu açıklamaktadır.

Kazanç gayesi güdülmeden ve biriktirme emeli hissedilmeden gerçekleştirilen, Tanrı'nın öbür dünyada karşılığını vereceğini ümit ederek gerçekleştirilen dünyevi etkinlik; ussal ekonomik faaliyetin öngördüğü normlara asla uyum sağlamayacaktır. En azından, sürekli ve gelişme olgusunun gerçekleşmesi, doğrudan, devamlı artış gösteren kâr miktarına bağlıdır. Ancak kâr eden teşebbüs sermaye birikiminde bulunabilir ve kendi varlığını sürekli kılabilir. Bireysel kazanç sunmayan ya da kazanma güdüsünü körelten, hiç bir dinsel ya da siyasal sistem; ekonomik gelişmeyi uyaramaz, bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri de yakalayamaz. Ülkelerin yükselişi, bireysel başarı ya da kazanç güdülerinin gerçekleşmesine

bağlıdır. Ahreti yücelterek bu dünyayı yadsıyan ve bireyin kendisini düşünmesini yok ederek kazanç maksatlı iş peşinde koşmayı hor gören dinler, gelişmenin önünde ciddi engelleri oluştururlar. Oysa mesleki etkinliği bir Tanrı yolu haline getiren, başarı ya da kazancı Tanrı lütfunun kanıtı olarak gören dinler de, dünyevi etkinliğe dinsel bir içerik kazandırarak gelişmenin yolunu açmışlardır.

2.Katolikliğin Toplumsal Ahlakı

Rasyonel devlet, özgürlüğün güvencesi haline gelmesi ve ekonomik hayata ussal hukukuyla bir düzen getirmesi nedeniyle, ussal ekonomik etkinliğin kurumsallaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Oysa katolik yaşam felsefesi bütün yönleriyle kazanç güdüsüne ve biriktirme tutkusuna karşı olmuştur. Katoliklikteki ekonomik yaşam ideali, İncil'in ilkeleriyle özetlenmiş; skolastikizm ve Summa çağına gelinceye kadar, Paul, babalar ve doktorlar tarafından da başarılı bir şekilde ayrıntısıyla irdelenmiştir. Katolik filozofların prensi haline gelen Thomas Aquinas, katolik ilkelerini bu geçmişine bağlı kalarak yeniden oluşturmuş olsa da, Aristoculuk temelinde ve özünde bir takım ilkeleri yaydığı, hep gözden kaçırmıştır. Thomas, sistematik bir açıklama getirdiği katolik düşüncelerinde, zamanından önceki fikirleri açıkça savlamıştır. Ekonomik ahlakla ilgili oluşturduğu, en sistematik bir şekilde ve en geniş sahada geçerli kıldığı formülasyonlarını; zamanının en büyük otoritesi olarak kilise de kabul ettiği için, katolik düşüncenin kesin ifadesi olarak görülmektedir. Thomas tarafından açıkça belirlenen bu ilkeler, zaman içinde kalıcılığını göstermiştir. Katolik öğretisi, fiili insan yaşamını, aralarında su sızdırmaz ayrı parçalar halinde görmemektedir.

Tanrı düşüncesi, insanı, ruhani ve ezeli mutluluklardan kendisine pay alma mücadelesi içindeki bir yaratık olarak kavramıştır. Doğumundan ölümüne kadar geçen her anı içinde insan ne olması gerektiğini zihninde araştıran ve bunu yaşamında gerçekleştiren, itaatle yükümlü bir yaratık olarak düşünlenmiştir. Varlığı, bu itaat emeline dayandırılmış, yaratılan her şey gibi kendisi de bir düzen içinde değerlendirilmiştir. Tanrı, insanın her eylemini yüceltmiş ve şanlı kılmıştır. İnsan sonsuz saadetin temelinde zirveye doğru çıkmakta, yerden göğe yükselmektedir. Bu nihai maksada ulaşma emelinin dayandığı ahlaki zorunluluk, siyasal ya da ekonomik olsun bütün insan eyleminin içsel bakımdan, tamamıyla dinsel saha ile sınırlandırılmasına yol açmıştır. Daha kesin bir şekilde söylemek gerekirse, insanın bütün faaliyetlerini ahlaki bir etkinlik olarak değerlendirmiş, her eylemin dinsel bir uygulamayı içermesini şart koşmuştur. Duasıyla, çalışmasıyla, hizmetiyle, gördüğü işiyle, yemesiyle ve içmesiyle, eğlenmesiyle insanın nihai maksadının, daima Tanrı olması istenmiştir. Çalışmasıyla, hizmetiyle, işiyle, gayesiyle, her haliyle insanın, Tanrı'nın ahretteki görüntüsüne nail olma emelini hissetmesi işlenmiştir. Diğer bir deyişle, *'gerek yer, gerek içer ve her ne yaparsanız, her şeyi Tanrı'nın izzeti için yapın'* (Budde 1992; 52) ifadesine bağlı kalınarak, insan eylemiyle, sürekli bir dua halinde kalmalıdır.

İnsanın, eylemlerini Tanrı iradesine göre düzenlendiği ölçüsünde rasyonel ve mutlu olabileceğine inanılmıştır. Tanrı, insan hayatını rasyonel bir şekilde düzenlemiştir. Bütün beşeri araçlar kişiyi yönlendirmesi bakımından Tanrı'ya ulaşma emeline göre rasyonellik veya irrasyonellik ortaya çıkacaktır. Çeşitli eylem düzenlemelerinde beşeri faaliyet biçiminin tamamı özetlenmek istenmesine, rasyonelleşme araçları diğer fikirler yoluyla belirlenmesine rağmen; bütüne özgü temel fikirle hiç bir şekilde çatışmaya girilmemekte ve çelişkiye de düşülmemektedir. Bundan dolayı, örneğin, ekonomik etkinlik sahasında, rasyonelleşme düşüncesi, mümkün olduğu ölçüde maliyetin düşürülmesini gerektirdiği halde; Tanrı'ya göre rasyonelleşmenin anlamının sona erdiği bir noktadan sonra, ussal düşüncenin asla geçerli olamayacağı fikrine dayanmaktadır. Rasyonelleşmenin, belirli kısmı bir düzen içinde ulaşılmak istenilen kısmına özgü hedefle uyumlu kalarak başarılı olunmasını içermediği; bu çabanın sonuçları yönüyle mutlaka nihai hedeflere uyumlu olması gerektiği üzerinde

durulmaktadır. Katolik ahlak, işlenilen kötülüğün ve günahkârlığın neden olduğu hasarı onarmak hali dışında, böyle bir ardıllık ussallaşmasını asla benimsememektedir.

Katolik ahlak öğretisi, eyleme özgü maksadın esas seçilme hedefinin aracı olduğunu öngördüğünden, bu nihai gayeyi aşan daha yüksek hedeflerle bağlantılı olarak davranılmasını kesin olarak men edilmesini istemektedir. Nihai seçim, bütün her şeyin nihai maksadı tarafından belirlenmektedir. Bu nihai maksat Tanrı hoşnutluğu veya bu nihai yol Tanrı iradesine bağlanmak ise, bu koşulun sağlanması durumunda, faaliyetin meşruiyetinden söz edilebilmekteydi. Şayet bir kimse, fabrikaya hammadde tedarik etmekle yükümlü bir müteahhitse, bu işe devam edebilmek için, malzemeleri mümkün olan en düşük maliyetle elde edebilmeye büyük gayretleri sarf etmesi gerekir. Oysa bir katolik olarak müteahhit, böyle bir ekonomik ölçüt içinde kalmış olsa dahi, ekonomik hedeflerinin üzerindeki bir takım maksatlarla asla çelişkiye düşmemesi gerekir. Örneğin sosyal fayda sunan toplumsal hedefler, daima, ekonomik ölçütün üzerinde yer almıştır. Böylece, aracı hedefler veya kısmi sahayla ilgili gayeler ayrıntısıyla irdelenmekte, en yüce emel olarak, Tanrı hoşnutluğuna ulaşılması, bakış açısına göre bütün haller değerlendirilmektedir.

Her bir eylemi ve bunun içerdiği maksadı, en yüksek bir emel olarak Tanrı hoşnutluğu bakış açısına göre irdeleyen ve buna erişmede birer aracı kılan katolik anlayışına göre; servet, dünyevi emeller, zenginlikler birer hedef değil sadece araçtır. Artık, kullanılan ve edinilen tarzları içinde servetle ilgilenmenin zamanı gelmiştir. Serveti irdelediğimizde, katolikliğin, ekonomik faaliyetle ilgili düşüncelerini ayrıntısıyla açığa çıkartmış olacağız. Katoliklere göre dünyevi mallar, ancak, bedensel varlığın devamını sağlayan ve bu emelle komşusunun ihtiyaçlarını gidererek ferahlamasına neden olan geçim galesiyle elde edildiği ve kullanıldığı takdirde araç olma işlevini yerine getirebilirler, bu sınırlar içinde kalınması koşuluyla arzulanmasında bir sakınca görülmemektedir. Servet, böyle üstün emele araç kılınmak yerine, kendi içinde hedef halini alarak edinilmesi bir tutkuya dönüşürse, kötülük ve günahkârlıklar, işte o zaman önlenemez bir hal alır. Nitekim, böyle bir tutku, ruhani bir hedefe ulaşılmasını engelleme pahasına beşeri eylemin içeriğini ve güdüsünü oluşturur. Oysa, dünyevi malların, bunları kullanarak gereksinimlerini gideren insana boyun eğmesi gerekmektedir. Servet ve zenginlikler, kişiye hükmetmemeli, insanı da araç olarak kullanmamalıdır.

Zenginlik ve iyelik, insanın en yüksek hedefi haline gelmemelidir. Bütün kurallar, bu düşünceden türetilmekte; servet edinimi, böyle bir güce emekle kıyaslandığında yadsınarak hor görülmektedir. Bu ahlak kuralları dolayısıyla, servete karşı büyük bir güvensizlik ve kaygı beslenmiş; dünyaya günahla inişin nedenleri ve günahkârlığın sonuçları zenginlikte aranır olmuştur. Zenginliğin, insanı saptırarak, nihai maksada yönelmesine engellediğinden emin olduğundan, kişiye karşı beslenen büyük güvensizlik ve endişe, böylece açığa çıkmıştır. Yine de, zenginliklerin mutlaka sonsuz ölüm haline götürdüğü şeklindeki bir ifadeye açıkça rastlanmasa da; dakiklik ve basiretlilik sayesinde, bu yüce gayenin daima gözetilmesi halinde, Tanrı'nın zenginlere de öğüt verebileceğine inanılmıştır. “*Rivalto, 1304'de vaaz verirken şöyle demiştir: Cimriler ve tamahkârların zihinleri parayla doludur, kulakları para sesinden başkasını işitmez, vicdanlarını tamahkârlıkları yok etmiştir, bu nedenle, ağır bir uykuya dalmış haldedir. Oysa kutsal insan, parayı ayakları altına alır, iyelik tutkusunu çiğner geçer, serveti efendi olarak asla görmez. Vicdanını ve ruhunu daima uyanık kılar. Bu halleriyle azizlerin tamamı, en zenginden daha zengindir. Azizler, vicdanlarının burçlarına tırmanırken, dağın zirvesine çıkarlar, bütün mülkün tek sahibi Tanrı'ya en yakın kimseler olurlar. Artık onlar, yapabildiklerinin de ötesine geçebilmiş kişilerdir, Tanrıyla kurdukları bu sağlam bağ sayesinde zirvenin de ötesine geçerler, cennetine yakın olurlar, Tanrıya duydukları bu minnettarlık ve gönül borcu kendilerini daha da aziz kılar.*” (Neuhaus. 1992; 74)

Servet görüşü, katoliklerin özel mülkiyet hakkındaki fikirlerinin temelini oluşturmuştur. “Kötülüğün ve günahkârlıkların servetin içinde değil de, iyelik peşinde koşarak zenginliği hayatının gayesi haline getiren kişinin içinde bulunduğu görüşü; Aquina’lı Thomas’tan Floransalı Antonine’ye ve Kardinal Gaetano’ya varıncaya kadar bütün skolastiklerin üzerinde hemfikir oldukları bir eğilimdir. Skolastiklerin, bütün kötülükleri ve günahkârlıkları, zenginliği tek gayesi haline getiren kişinin ruh halinde aradığı bu temel öğretileri, 13. Leo ve 11. Pius tarafından da, çok kuvvetli vurguları içinde, yeniden öne sürülmüştür.” (George 1961; 41) Katoliklerin serveti bir araç olarak gören temel düşüncelerine bağlı olarak, özel mülkiyet anlayışı da kesinlik kazanmıştır. Yine de bütün katolikler, özel mülkiyeti, doğal hukuğun temeli olarak kabul ettikleri için; çeşitli nedenler dolayısıyla, servete doğrudan doğruya karşı çıkmış değillerdi.

Hristiyanlığın dünyevi varlıklarla ilgili eğiliminin, Yeni Ahit’te kesinlikle tarif edilmişti. “İmanlıların tümü bir arada bulunuyor, her şeyi ortaklaşa kullanıyorlardı; mallarını mülklerini satıyor ve bunun parasını herkese ihtiyacına göre dağıtıyorlardı, her gün tapınakta toplanmaya devam eden imanlılar, kendi evlerinde de ekmek bölüp içten bir sevinç ve sadelikle yemek yiyor ve Tanrı’yu övüyorlardı; inananların topluluğu yürekte ve düşüncede birdi, hiç kimse sahip olduğu herhangi bir şey için bu benimdir demiyor, her şeylerini ortak kabul ediyorlardı; aralarında yoksul olan yoktu, çünkü toprak ya da ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip elçilerin buyruğuna verirlerdi, bu da herkese ihtiyacına göre dağıtılırdı.” (Kutsal Kitap, 2003; 1382) Yeni Ahit’te özel mülke dayanan heveslerin reddedilmiş olmasına karşın, ihtiyacı aşan servetin dağıtılması emeli, çok fazla hafifletilmiştir. Mülkün toplumsal amaçlı kullanımı özelliği daha fazla ön plana çıkartılarak, toplumsal hayata kurallarıyla doğrudan bağlantısı kurulmuştur. Nitekim, Tanrı, daha dünyanın başlangıcından itibaren dünyevi varlıklardan yararlandıkları için, herkese eşit haklar tanımış, bu sayede yaşamını korumak ve devam ettirmek niyetiyle gereksinimlerini karşılamalarını meşru görmüştür. “İyeliğin ortaklaşa kullanılmasıyla ilgili bu ilkeleri dikkatle irdelediğimizde, zengin insana büyük sorumlulukların ve yükümlülüklerin getirilmiş olduğunu, fark ederiz. Bourdaloue’nin sözlerine bakarsak; zengin adam, çevresindeki fakirlerin sıkıntılarını gidermekle ve gönüllerini de ferahlatmakla sorumludur. Massilon’a göre ise, zengin, fakire yaptığı iyilikleriyle Tanrının huzuruna çıkacaktır.” (Groethuysen 1968; 16)

Yeni Ahitteki “İsa, ona baktı ve kendisine dedi: git, nen varsa satıp fakirlere ver, gökte hazine olacaktır. İki gömleği olan hiç olmayana versin, yiyeceği olan kimse de böylece yapsın. Siz içindekilerden sadaka verin, her şey size temiz olur. Neniz varsa satın ve sadaka verin. Hazineniz nerede ise, yüreğiniz de orada olacaktır. İman edenlerin cemaati tek yürek ve tek can idi, hiç biri kendisinin olan şeyleri için bu benimdir demiyordu, her şey onlar için müşterekti. Tarlaları yahut evleri satıp, bedellerini getirerek resullerin ayakları önüne koyuyorlardı, her birine ihtiyacına göre dağıtılıyordu” (Kutsal Kitap, 2003; 1196) bu ifadeler, servetin ortaklaşa kullanılmasını zorunlu kılmaktaydı. Zenginliklerin ortaklaşa kullanılması öğretisi, Yeni Ahit ruhunun ve hristiyan geleneğinin imanlı eğilimi haline gelmiş; bu ideal, özellikle de son katolik papalar tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Birbirleriyle çatışan ve birbirini engelleyen çıkarları, merhamet ile hayırseverlik ilkesinin yücelttiği komşuluk sevgisi duygusuna bağlanarak uzlaştırmaya çalışırken; doğal düzeni bozmamaya özellikle özen göstermiş, tam tersine bunu mükemmelleştirmeye ve hristiyan uygarlığıyla bütünleştirmeye çalışmıştır.

Servet Tanrının bir lütfü olarak kabul edildiği halde, zenginlik bu dünyaya düşkünlüğün ve Tanrıyı ihmal etmenin bir sonucu olarak görüldüğü için, günahkârlığa saplanmanın endişesi üzerinde durulmuştur. “Tanrının yarattığı merkez şeklindeki bu dünyaya baktıklarında, yaşam kavramı içinde insanın ruhani olarak Tanrıya yükselişinde, kolaylığı

sağlamak gayesinde olan katolikler, servetle ilgili öne sürülmüş diğer fikirleri kabul etmişler miydi? Dünyaya inişlerinde insanlara, Tanrıya yönelişleriyle sonu gelmeyen bir yüceliş sunulmuştur. İşte bu onurlu yükselişi sırasında, dünyevi mallar ve uğruna verilen uğraşlar, kişinin başarısızlığa uğramasında veya engellenmesinde ne ölçüde rol oynamaktadır?” (Budde 1992; 59) Şayet sahip olunan ekonomik varlıklar, merhametliliğin ve karşılıksız sevgi emelinin bir gereği olarak diğer insanların geçimini sağlamalarında ve böylelikle hayatlarını devam ettirmelerinde kullanılması durumunda; ruhun etkili olması için bedensel varlık gerekli görüldüğünden, diğer insanların da geçimlerinin sağlanması hayatlarının devamı için zorunlu olduğundan; yeterli miktarda bu mallara sahip olmayanlara verilmesi, iyiliğin bir gereği olarak yorumlanmıştır. Ancak bu yardımlaşma emeli ve geçimini sağlama galesi sınırlarında, ekonomik faaliyet meşru ve gerekli görülmüştür. Böylece servet, bir Tanrı armağanı olarak benimsenmiş, kınanması gerektiğine hükmedilmiştir.

Yeni Ahitteki, *“Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin ki, orada güve ve pas yiyip bozar, fakat kendinize göklerde hazineler biriktirin; çünkü hazinen nerede ise, yüreğin de orada olacaktır. Hiç kimse iki efendiye birden kulluk edemez, çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever, yahut da birini tutar, ötekini hor görür, siz hem Tanrıya ve hem de mammona birden kulluk edemezsiniz.”* (Kutsal Kitap, 2003; 1238) ifadelerden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: insanlar, göklerde kendileri için hazırlanmış hazinelere yönelmekten alıkoyacak derecede bu dünyaya meyletmemeli, dünyevi ihtirasa kapılarak cenneti unutmamalı, son derece dikkatli ve uyanık kalarak zenginliklerin aldatici ve geçici olduğunu asla aklından çıkartmamalıdır. Bu düzenin zenginliklerine ve hiç bitip tükenmek bilmeyen gailelerine kapılarak, ahret yolunda nefesi kesilenlerden ve terk edilenlerden olmamalıdır. Servet edinme uğraşısının daima Tanrıyı unutturacağı ve Tanrıya ayrılması gereken zamanın çalacağı endişesi daima hissedildiğinden; dünyevi uğraşıya dalmak veya Tanrıya yönelmekle, aslında, kişi geçici dünya ya da kalıcı ahret arasında bir tercihte bulunmaya zorlanmıştır.

Servetin kazanılması sonucunda, katolik öğretisi aşağıdaki şekilde özetlenebilir. İnsanın hayatta kalması gerekmektedir. İnsan zorunlu ihtiyaçlarını giderebildiği sürece, hayat denilen armağana da sahip olabilecektir. Eğer dünyevi mallar, insanın bu gereksinimlerini karşılayabilmekteyse, bu gibi araçların ele geçirilmesi için çaba gösterilmesi, kişinin meşru kılınmış bir görevidir. Ancak böyle bir uğraşı içinde olunurken, şu iki kuralın asla akıllardan çıkarılmaması gerekir. Birinci olarak, meşru kılınmış bir iş üzerinde olunması; ikinci olarak da, edinilen miktarın gereksinim sınırını aşmamış olması gerekmektedir. Yeğlenen ürünler içinde servetin elde edilmesinde ve bu uğurda kullanılmasında, pek bir sakınca görülmemiştir. Bu sınırlara uyulmasında bir zaaf gösterilmesini ise, Tanrı'ya karşı işlenmiş bir suç bulunduğu hükmedilmiş; Tanrı'nın adalet, dürüstlük, insaf ve merhamet kurallarına karşı gelindiği fikrine sahip olunmuştur. Gayri meşru kılınmış bir uğraşı içinde olmak veya bu olsa dahi ihtiyacı aşan ürün üretmek, Tanrı'nın kurduğu ilahi düzenini kökünden yıkacağı için, aldatici tamahkârlık ve öldürücü günahkârlık olarak görülmüştür. Ancak, herkesin gereksinimlerini karşılamak üzere mal tedarik etmek ve sunmak, bir kaç kişinin tamahkârlığına ve açgözlülüğüne meydan vermemek, meşru kılınmıştır.

İnsanların ihtiyaçlarının giderilmesi için mal üreten veya getiren bir kimse, daima, Tanrı'yı unutabilme riskini taşımıştır. *“Segneri, bir vaazında şunları demektedir: ‘Zengin adam, bizim ihtiyaçlarımızla neden ilgilenir? Seni doymak bilmez açgözlü seni, sen nerelerdesin? Daha fazla kazanç sağlamak emeliyle diyar diyar gezmekten, babamın evinden sürülmekten hiç usanmadın mı? Apeninleri kaç sefer geçtin? Alplere ne kadar çıktın? Para cüzdanında niçin kendini kaybettin? Açıklara açılan geminden in, karaya çık! Ruhunu, bir avuç altına nasıl satarsın? Tahıl ambarını doldurmaktan başka ne yaparsın sen? İnsanlar muhtaç bir haldeyken mal yığmak, malını ederinin üzerinde böylece satmak, senin hüsranın olacaktır. Oysa, insanın yolu bellidir. İyilik veya kötülük, günahkârlık veya sevap işleri açıkça*

mezdandır. İyilik yap ve Tanrı'nın yolunda yürü! Verdiğin her sadaka, yaptığın her hayır, Tanrı yolunda sana onur kazandıracaktır." (Neuhaus. 1992; 79)

Bu konuyla olarak Thomas Aquinas ise, şunları söylemiştir : *"Eğer nihai maksat olarak Tanrı hoşnutluğunu bir kenara itmişsek, gerektiğinden çok fazla kendimizle ilgili olarak kaygılanarak mal yığmaya başlamışsak; serveti arzu etmek, böyle bir durumda kesinlikle gayri meşrudur. İşimizde vicdanımızı kaybedecek derecede dünyevi uğraşıda kaygı sahibi olmuşsak, Tanrı'nın bizden beklediği karşılıksız sevgi ve merhameti tamamıyla unutarak para hesabına dalmışsak, zorunlulukları gözetemez olmuşuz demektir. Summa Theologia II-II 55, 56"* (McInerny 1992; 17) Diğer bir deyişle, dünyevi eşyalara gösterilen düşkünlük veya parasal hesaba beslenen özen, üç şekilde gayri meşru kılınmıştır. *"Birinci olarak, dünyevi eşyaları veya iyelikleri elde etmek birinci hedefimiz haline getirmeye ve maddiyata karşı ilgi duyuyorsak; ikincisi, dünyevi serveti ele geçirmeye çabalarken, ciddi şekilde kazançlı çıkmaya azmetmişsek; bu halimiz, zorunlu bir şekilde ruhani hedefleri kaybetmemize, uğraşımızdaki esas gayemizi terk etmemize yol açacaktır. Üçüncüsü ise, eğer hesabımızı bilmezsek ya da her alış veriştikten kazançlı çıkmazsak, dünyevi iyeliğini kaybedeceğimiz kaygısına kapılarak, akıl ile kavrayışımızı bütünüyle dünyevi iş gairesine vermemizdir. Summa Theologia II-II 55, 57"* (McInerny 1992 ; 27)

Orta çağ ilahiyatçıları, sürekli bir faaliyet tarzı içinde ve sınırsız bir maddi servet arzusuyla gerçekleştirilen dünyevi uğraşmayı günahkârlık olarak kınamışlardır. "Bu gibi durumlar dışında, kendi gereksinimlerini karşılamak gayesiyle dünyevi malları elde etmek istediğinde, bir takım zenginliklere ulaşırsa, bu gayri meşru görülmemekte, övgüye değer bir hal olmaktadır. Kendi bedensel gayretiyle günlük ekmeğini çıkartan bir kimsenin geçiminden dolayı kaygıya kapılması, gereksiz görülme de, bu sınırlar içinde kalınmasında ısrar edilmektedir. Hiç kimsenin kazanç tamahkârlığını göstererek, daha çok iyelik elde etme gayretine girmesine, asla iyi gözle bakılmamaktadır. Şu halde meşru kılınmış sınırları içindeki çalışma ve elde etme gayreti haklı bulunarak özendirilmiştir. Her şeye rağmen, genel olarak bağlanılan koşul, ihtiyaçların giderilmesi hali olduğunda, bu sınırlar içinde kalan her çaba ve elde edilen her para meşru görülmüştür. Oysa bu eğilimin tam tersi bir şekilde, eğer bir kimse ihtiyaçlarını karşıladığı halde çalışmasına hala devam eder, benliğinde kazanç duygusunu hissederse; daha yüksek bir toplumsal konuma sıçrama yaparak veya çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlamak emeliyle de olsa yeni iyelikleri elde etme peşinde koşarsa; tamahkârlık, günahkârlık, kösnülük ve kibirlilik hastalığına yönelmiş olur ki, bunların her biri, zorunlu şekilde kişiyi kınamaya götürür.

Orta çağ ilahiyatından kalma bu katı engellemeler, ilkelerini daha ılımlı bir hale getirmek isteyen XI. Pius tarafından kaldırılmak istenmiştir. *"Üretme gayreti içinde olan insanların, kendi talihlerini değiştirecek iyelik sahibi olmalarına asla karşı çıkmamalı, bu nimetleri de yasaklanmamalıdır. İyeliklerinde artışla sonuçlanmış olsa dahi, dünyevi uğraşısı meşru kılınmalı, daha çok çalışmaları yasaklanmamalıdır. Gerçekten de, komşuya hizmet etmek isterken, bir kimsenin adil davrandığı halde zenginliğe kavuşması ve toplumsal serveti içinde kendi payını bu suretle arttırmış olması, asla kınanmamalıdır."* (Blaug M. 1991; 69) Ruha huzur veren sürekli gayretlilik ve çalışkanlık sonucunda ulaşılan zenginlik dahi, merhametten ve adaletten kopulmadığı sürece meşru kılınmak istenmiştir. *"XI.Pius, yazılarının daha sonraki kısımlarında, merhamet ve adalet sınırlarında arttırılan servet birikiminin meşruiyetine, 'daima Tanrı'nın yasalarını gözetmesi, Tanrı'nın iradesine bağlanması, alış verişte bulunduğu diğer insanların haklarını koruması koşullarında, imanı ve sağlam akıyla uyumlu şekilde iyeliğini kullanması ve arttırmasında bir sakınca bulunmamaktadır', sözüyle karar vermiştir. İtalyan Segneri, bir kişi sosyal derecelendirmede kendi sosyal konumunu değiştirmede müddetçe ilerlemesine izin verilmesi gerektiğini; bir köylünün kentli, bir kentlinin silâhşor ve bir silahşörün de yönetici haline gelmesine olanak*

tanınmaması üzerinde durmuş, bu türden değişikliklere karşı hep güvensizlik beslemiştir. Bu konuyla ilgili papalığın düşüncesi, Siena'nın yorumundan ziyade Thomas'ın biçimsel ifadesi lehine olmuştur; yani bir kimsenin kişisel teşebbüsüyle komşularından kazanç sağlayarak daha fazla zengin olmayı yeğlemesinin, günün birinde zengin olurum endişesiyle aylak kalmasından daha hayırlı olduğu açıkça savunulmuştur.” (Neuhaus. 1992; 82)

Adaletli ve merhametli ekonomik çalışması sonucunda kişinin servetini arttırmasına pek karşı çıkılmamışsa da; geleceği emin kılmak endişesiyle iyelik biriktirme emeli, yine günahkârlık ve tamahkârlık olarak yorumlanmıştır. Bu açıklamalardan, herkesten beklenen adalet ve merhamet ilkelerine uyulduğu sürece, daha genişletilen sürekli bir dünyevi uğraşı içinde olmanın, gelecekteki gereksinimlerin de karşılanması bakımından haklı ve gerekli bulunmuş olduğu, sonucu çıkarılabilir. “*Oysa 'yarın için asla kaygı çekmeyin' emri, burada büyük bir soruyu gündeme getirmektedir. İnsanlar gelecekteki gereksinimlerini göz önünde bulundurarak, sürekli bir etkinlik içinde olması, bu gün için olduğu kadar geleceği için de çalışması, mutlaka kınanması gereken bir hal midir? Akıl ve sağgörü erdemi içinde kalmaya gayret eden Thomas, bu soruya, 'akıl, dikkate aldığı her şeyin, bir bütün olarak hayatı yönlendiren birer hedef haline gelmesini sağlar. Bunların istekleri, dünyevi varlıkları nihai hedef haline getirirse, işte bu, bir günahkârlıktır', şeklinde yanıt vermektedir. Diğer taraftan kutsal kitapta, 'yarın için kaygılanmayın' ifadesinin yanında; dikkate alınan önemli bölümlerden biri olan Süleyman'ın Mesellerinde, 'Ey tembel, karıncaya git, onun yollarına bak da hikmetli ol' sözü olmaktadır. Hiç bir rehberi ve hiç bir efendisi olmaksızın, hiç bir sürücüsü ve arabası bulunmaksızın; karıncalar, yokluk zamanlarında yiyeceği ömrünün bereketli günlerinde biriktirmektedir. İlahiyat doktorları, karınca öğüdünü verirken dahi İncillerdeki 'geleceğiniz için kaygı duymayın' yargısıyla uyum içinde kalmaya özellikle gayret sarf ediyorlardı. Tanrı, 'kaygılanmayın' demiş olmakla, yarının gereksinimlerini düşünerek, hep bunun hazırlığı içinde kalarak Tanrı'nın ihmal edilmemesini istemekteydi. İncillerin ruhu, kesin ve doğru bir şekilde yorumlanacak olursa, 'kişi, kendi geleceğiyle belli sınırlar içinde ve doğru zamanda ilgilenmelidir' kanaatine varılabilir.” (Blaug 1991; 83)*

Diğer taraftan, arıların halinin gözlenmesi nasihat edilmekte, yardımseverlik içinde zamanın nasıl değerlendirildiği ve benzeri şekilde davranılması önerilerek dayanışma ruhunun güçlendirilmek istendiği, hemen fark edilmektedir. Bundan dolayı, ilahiyatçılar arasından, bir insanın, sonunda kazancı da bulacağı çalışmasında, yalnızca bu günün gereksinimlerini dikkate almaması, ne getireceği bilinmeyen yarını için de hazırlıklı olması gerektiği fikrine sahip olanlar da çıkmıştır. “*Gereksinimlerini karşılamak zorunda bırakılan insanın, geleceğe karşı hep hazırlıklı olması hali, Thomas tarafından, basiretlik olarak övülerek, yine de akla uygun sınırlar içinde tutulması öngörülmüştür. Kısacası, kazanç için en küçük bir kaygı ya da tutku bile beslemeksizin, tamahkârlığa ve merhametsizliğe çıkan bütün kapıları daima kapalı tutarak, pencerelerden gelebilecek servete de karşı çıkılmaması nasihatinde bulunulmuştur. Öyleyse, kendiliğinden gerçekleşen kazanç sonucu içinde çalışma meşru kılınmışken; kazanç gailisiyle hesaba düşkünlük ve tamahkârlık, bencillik güdüsünün doyumunu olarak görülmüştür. Geleceğin ihtiyaçlarının karşılanması maskesi altında, malın pazara sürülmeyip saklanmasına, talep artışıyla birlikte yığılan malların değerlenmesine, asla müsamaha edilmemiştir. Özellikle de, daha iyi bir toplumsal konum elde etmek uğruna, aşırı derecede çalışılması, Thomist toplumsal ahlak tarafından asla hoşgörüyle karşılanmamış; herkesin dünyaya gelişiyle birlikte bulunduğu toplumsal statü içinde kalınmasının gerekliliğine inanılmaktadır. Toplumsal statünün değişmezliğini öngören Thomizmin hoşgörüsüzlüğü ve sertliği Gaetano'nun yorumlarıyla yumuşatılmıştır. Tanrı tarafından bahşedilen olağanüstü yeteneklerini ve becerilerini içinde kullanabilen bir kimsenin, tamahkârlık ruhuna sahip olmasa ve kazanç emelini taşımasa dahi, servet artışı sonucuyla karşılaşmış olması, meşru*

görülmüş, bireyin gayretiyle karşılaştığı bu sonuçlara uygun şekilde bir statü elde edilmesi hoş görülmüştür.” (Blaug 1991; 89)

Tamahkârlık göstermeden ve kazanç gailisi taşımadan yarının düşünülerek yeltenilen işler hoş karşılanmış, kendiliğinden gelen servet artışları da meşru görülmüştür. “*Kişinin kendi geleceği hakkında kaygıya kapılarak tasarrufta bulunması ne ölçüde meşru görülmüştür, sorusu gündeme gelmişse de, bunun yanıtını daha sonra vereceğiz. Bir an için, öngörülen sınırlar içinde kalan ve asla tamahkârlık güdüsünü uyandırarak tatmin etmeyen, dürüst ve çalışkan bir kimsenin, hiç de arzu etmediği halde, işinden kazançlı çıktığını ve iyelik artışında bulunduğunu varsayalım. Kendi gereksinimlerini karşılamak emeliyle çalışan bir kimsenin, yeterli bir düzeyde kazanç sağlayabilmesi eyleminde, kazanç yine hedef değil bir araç durumundadır. Kazanç kelimesi en geniş anlamıyla dikkate alınacak olunursa, gerçekten de, diğer insanların hallerinin ne olduğu asla bir önem içermez, merhamet kazanca tesir edemez. İnsanın bir tesadüf eseri sahipsiz defneyi bulması ya da vasiyetle kendisine yüklü bir iyeliğin kalması gibi istisnai ve hiç beklenmeyen bir servete sahip olması gibi; işindeki kazancı da, tasarlanmış ve bir hesap sonucu değil de, rastlantısal bir umursamazlık içinde gerçekleşmelidir. Çalışan insanlar, bu tesadüfi kazanç umursamazlığı içinde işlerini yolunda kılan Tanrı’ya şükretmekle yükümlü kılınmışlardır. Paul’ün uyardığı gibi, ‘Tanrı’nın iradesi şudur, iş etkinliğinde bulunurken kardeşine tecavüz ve gaddarlık etmemesidir’. Orta çağ katolikliğinin kazanca ve dünyevi etkinliğe yönelik ilkeleri, ticarete karşı beslediği nefret ve tikslenme hislerine dayalıdır. Bu ilkelerinden bir kısmını hala korumakta, bir kısmını ise tamamıyla terk etmiş gözükmektedir.” (Neuhaus. 1992; 81).*

Üretimle ilgili çok daha fazla kesin ve doğru bilgiye sahip olduğu halde, tacir hakkında derin kuşku beslenmekte ve çok uzunca bir zaman borçlunun sırtından geçinen bir parazit olarak değerlendirilmektedir. “*Günümüzde bile tamamıyla ortadan kalkmamış olan hayati tehlike içinde bulunan tacirin, bir başkasının ürününü alıp satarak da olsa yürüttüğü faaliyeti sırasında tehlikelerle yüz yüze geldiği; skolastiklerce olduğu kadar, modern yazarlarının bazıları tarafından da benimsenilen bir görüştür. Ticari ilişkiler tarafından tehdit edilen saf ve iman dolu tutumlarını, katoliklikle, ancak, kurtuluş hizmetini engelleyen doğal işlevlerdeki yararlılığı reddederek korunabileceği duygusuna kapılmıştır. Kurtuluş uğruna çaba göstermek bir insanın temel ilgisi haline gelmeli, ezeli mutluluk düşüyle merhametli davranmak yerine hesaba düşkün bir pintilik içinde verdiğinin karşılığını alma eğiliminden nefret edilmekte, insanlığın bundan bir yarar sağlayamayacağı kanaati edinilerek terk edilmesi istenmektedir. Orta çağın ticarete ve hesapçılığa karşı beslediği nefret dolu önyargıları, verimsizlik temeline dayandığı gerekçesiyle, günümüze gelinceye kadar, çoktan bir yok olma sürecine girmiştir. Halbuki, servet kazanmanın bir aracı haline getirilen ticarete yeltenmek hayatın kurallarını oluşturan bir kavram olarak kalıcı işlevini devam ettirmiş; yegane nihai hedef olarak kabul edilen ruhani iyiliğe ulaşılmasında önemli araçlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır.” (Niebuhr 1975; 104)*

Başkasının ürününden menfaat sağlamak olarak gördükleri ticareti hakir gören katolikler, ticari kazancı, tüccarın emeğinin karşılığı ücret olarak görmüş ve bu seviyesiyle sınırlandırmıştır. Bu maksatla, adil fiyat ve bu öğretiye dayalı olarak faiz yasağını getirmişler, gelecek kaygısıyla tasarrufta bulunmayı ve mal yığımayı dahi hor görmüşlerdir. “*Katolik yazarlar, ticari işlerde adil fiyata uyulmasını şart koşmuşlar, ürünlerin birini diğeriyle karıştırılmasını kesin olarak yasaklamışlar, yanlış tartıyı ve kutsal günlerde çalışmayı men etmişlerdir. Sözü edilen bu buyrukları, mal veya hizmetlerin değişimiyle ilgilenen herkese geçerli kalmışlar; aynı ilkeleri, işverenlerin çalışma koşullarını belirlerken ve ücretlerini ayarlarken gözetmelerini istemişlerdir. Bu durumda, adil fiyat temeli adil ücret uygulamasını da beraberinde getirmiş, değiş tokuşta eşitlik adaletin temeli olarak uygulanmıştır. Alışverişlerde eşitliğe dayanan adaletin bu uygulaması içinde, ekonomik hayatı ilgilendiren en*

ayrıntılı konularda dahi, ahlakın bu en yüksek denetimi kurulmaya çalışılmıştır. Eşitliğe dayanan adalet anlayışından türetilen böyle bir ahlaki ilkenin, her sahada ve her ilişkide geçerli kılınmak istenmesi, katolik öğretinin büyük bir önem içeren bir başka ekonomik sorun olarak faizle, bu bakış açısına göre ilgilenilmesine yol açmıştır. Bu konuyla ilgili olarak katolik yazarlar, kendilerini haklı çıkaran temel ifadelerle İncillerdeki o çok iyi bilinen deyimlerle ulaşmakta; Yunan felsefesinden aldıkları paranın verimsizliği ve değersizliği düşünceleriyle faiz karşıtı eğilimlerini pekiştirmişlerdir.” (Bebb 1980; 48) Verilen borca mukabil faiz alınmasını, borç miktarını arttırdığı bir yana, tamahkârlık ruhunu galeyana getirdiği ve kardeşlik ilişkilerini yok ettiği gerekçesiyle gayri meşru kılmışlardır.

Faizin, kardeşlik ilişkilerinde merhametten ve sevgiden eser bırakmamış olsa da, borç verdiği tüm parasını kaybetme tehlikesi ile yüz yüze gelen alacaklının, tazmin ettirme hakkının bulunduğunu kabul etmişlerdir. Adil fiyat temeline dayanan, ücret ve fiyatları olduğu kadar borcu verilen tutar ile sabit kılan bu öğreti, hiç bir değişikliğe uğratılmaksızın uygulanmak istenmiş; on sekizinci asra gelinceye kadar ahlak uzmanlarının neredeyse tamamı tarafından, ideal uygulama olarak benimsenmiştir. “Bütün insan ilişkilerinde ahlaklılığı garanti altına almak isteyen kimseler, özellikle de alış veriş ve borçlanma hakkında merhameti ve kardeşlik duygusunu hakim kılmak istediklerinden, yalnızca kişiler arasında geçen basit borçlanmalarda değil, fakat şirketler arası bağlantılarda da ekonomik hayatın zorunluluklarını bu temele göre bir düzen altına almayı gaye edinmişlerdir. Böylece, borçlunun ve alacaklının haklarını güvence altına almakta buldukları çözüm, ahlaki ve ekonomik olduğu ölçüde rasyonelliğe de dayanmaktaydı. Sorunun çözümünde giderek daha fazla rasyonelliğe öncelik tanımaları, ekonomikliliği özendirmiştir. Borçlanılan paradan kazanç sağlama olasılığın, çok küçük de olsa, başlangıçta dikkate alınmış olunması; sağlanan kazanç artışının, alacaklıya pay verilmesinin de, adaletin bir gereği olarak görülmesi; katolik ruhun, ekonomiden ahlaki sorunlara gelinceye kadar her konuya hakim olmak istediğini açıkça göstermektedir. Yukarda sözü edilen merhamet ile kardeşliğin ilkelerini servetin edinilmesi ve kullanılması tarzında da geçerli kılınmak istenirse; diğer insanlar için iyi olan ve hakkını koruyan her şey adildir ve uygundur, sonucuna varmak mümkündür. İnsan daima ımlı ve şefkatli kalmalı; sahip olduklarını kullanırken, asla, aşırılığa ve tamahkârlığa kapılmamalıdır.” (Knight 1947; 112) Şimdiki durumunu karşılamak için davrandığı gibi, gelecekteki gereksinimlerini de önceden tahmin edebilmeli, kendisine dayanan kimselerin ihtiyaçlarının giderilmesinin gerekliliğine inanmalıdır. Dürüst çalışma sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan servet artışı, ancak komşusunun ihtiyaçlarının giderilmesi maksadında kullanılması koşuluyla, hoş karşılanabilir.

Uğraşı sonunda edinilen kazanç veya arttırılan servet, ancak komşu hakkının gözetilmesi koşuluyla hoş karşılandığı için; mal yığarak insanları bundan yoksun kılmak, para biriktirerek tamahkârlıkta bulunmak, kınanılan haller arasında yer almıştır. Fazla servetin kesinlikle fakirlerin gereksinimlerinin karşılanmasına adanması gerekmektedir. Bu nedenle, kişinin, gelecek kaygısıyla kendisi için tedarikte bulunması, yani ürün stok etmesi ahlak dışı olarak görüldüğü gibi; parasını muhtaçlardan sakınması ve biriktirmesi de, kınanılan haller arasında yer almıştır. “Bu yönüyle katolik öğretisi, çok farklı bir tutum takınmıştır. Kişinin biriktirmek amacıyla çalışması dahi, ahlak ve yasa dışı görülmüştür. Fakat, kendisinin olduğu kadar komşularının da gelecekteki gereksinimlerinin karşılanması kaygısına kapılarak, edindiği kazancını yalnızca işini genişletmede kullanılması, kendi konumunu olduğu kadar komşularının ve ülkesinin geleceğini daha iyi kılması meşru görülmüştür. Kârın sermayeye katılması ve ihtiyaçların herkesi kapsayarak daha üst bir seviyede karşılanması; katolik öğretinin eski ve yeni çözümlenmeleri içinde, ilahiyat doktorları ve papalık makamının danışmanları tarafından uygun ve gerekli görülmüştür. Özet olarak, tasarruf konusunda bile, adaletin eşitliğe dayandığı ilkesi uygulanmak istenmiş, paranın kişisel ihtirasla elde etme

tutkusuna karşı çıkılmış, malların olduğu kadar paranın da toplumsal maksatla kullanılması özendirilmiştir.” (O’Brien 1967; 53) Bütün maddi ve bedensel işlere ruhaniliğin hakim olması şart koşulduğundan, kişinin iyeliğini kendi çıkarına göre kullanmasına ve cimrilik ederek parasını kendisine saklamasına karşı çıkılmış; aşırıktan kaçınılması istenilen ılımlılığın, kendisi için para veya mal yığılma adılığı gözler önüne serilerek, pıntilikle asla bağdaşmadığı vurgulanmak istenmiştir. Savurganlığın içerdiği kibirlilik kadar, tamahkârlığın neden olduğu pıntiliğe de karşı çıkılmıştır. Ekonomik her gayretinde, kişi üretken servet artışının sağlanmasını arzulaması, işini genişletme kaygısını taşıması hoş görülmüştür.

Katolik öğretisinde kazanca ve dünyevi uğraşıya bu denli olumsuz ve yasaklayıcı bir tutum geliştirilmişken, adil fiyat temelinde faize ve mal biriktirmeye karşı bu kadar katı önlemler alınmışken; toplanılan aidatlarla giderek paranın aktığı bir kaynak haline gelen papalığın, sermaye birikimine özendirici ve himaye edici politikalarına da rastlanılmıştır. *“Bütün bu sonuçları kim katoliklikle bağlantılı kılabilir? Papalığın Tolfa’daki şap madenlerini bizzat işletmesi bir yana, madencilik sanayinin kapitalist gelişmeyi uyaracak etkinlikte olması dolayısıyla; ussal ekonomik faaliyete doğrudan bir katkı sundukları, kabul edilebilir mi? Ayrıca, papalığın orta çağda yabancıları himaye edici yaklaşımı dolayısıyla, uluslar arası düzeyde kapitalizme olanak sağladığı görüşü haklılık kazanabilir mi? Yine, papalığın, tefecilik işinde bulunmaksızın kamu harcamalarına izin vermiş olmasıyla, finans kapitalizminin yükselmesinin önündeki engelleri yok ettiği düşünülebilir mi? Borçlanma hakkını daraltıcı olmak yerine, tıpkı şirketlerin yaptıkları gibi, borçlanma sözleşmelerinin bağitlanması yoluyla, paranın gününde ödenmemesi, tümüyle yok olma tehlikesiyle karşılaşılması veya daha yüksek kazanç doğurması gibi nedenler yüzünden haksızlığa uğramalarının önlenmesi sağlandığından; katolikliğin, tröst ve finansal kaynakların birleşip kaynaşmasına bir yol hazırlamış olduğu, öne sürülebilir? Üstelik, katoliklik, pazarın geniş bir kapsamda birleştirilmesine ve neredeyse on altıncı yüzyıla gelinceye kadar inanç birliğine kavuşmuş olmasıyla; orta çağlar boyunca kutsal Roma İmparatorluğunun batıdaki yeniden doğuşuna katkı sunarak siyasal birliğin yeniden oluşmasını sağlamasıyla; haçlı seferleri zamanında, Akdeniz birliğinin gerçekleştirilmesi emeliyle, kaybedilen Avrupa gücünün yeniden elde edilmesini mümkün kılmasıyla; modern çağlardaki misyonerlik faaliyetleri sırasında da, koloni politikasını artan bu gelişme sürecini hazırlamasıyla; papalığın, kapitalist eğilimi oluşturduğu ve güçlü kıldığı, açıklıkla söylenebilir. Bu irdelememiz sırasında, günün birinde her biri birer banker haline gelecek olan, pazarda iş yapmaya hevesli kimseleri; manastır rahiplerinin ile kent piskoposlarının orta çağın manastırlarında ve kentlerinde himaye ettikleri de, asla unutulmaması gerekir.”* (Bebb 1980; 68)

Evrensel kilise birliği yapılanmasıyla, bütün Avrupa ülkelerinden toplanılan parasal kaynakları büyük tefecilerin kullanmasına sunarak düzenli faiz geliri (annuity) elde etmesiyle, halkın arasından seçtiği tahsildarlarıyla bir finans kesiminin oluşmasına yol açmasıyla ussal ekonomik etkinliğe olumlu bir ortam hazırladığı pek yadsınılamaz. Papalık uygulamalarının; konu, teknik iyeliklere geldiğinde, son derece olumsuz bir tutum sergiledikleri, dikkatlerden kaçmamaktadır. *“Orta çağlar boyunca, kamu kurumlarının ekonomik hayatı doğrudan müdahale etmesinin desteklenmesi nedeniyle, bireysel etkinlik tam bir denetim altına alınmış, bir bütün olarak toplumun çıkarları daima gözetilmiştir. Orta çağlardan kalma lonca sisteminin çalışma hayatı üzerindeki kesin hakimiyeti boyunca, katolikler kilisenin vaazlarından başka bir ses işitmemişler, ekonomik hayattaki ilerleyici gelişmeleri asla meşru bulmamışlardır. Makinalaşma ve teknik ilerleme yoluyla edinilebilecek ürün artışından vazgeçme pahasına yeniliklere karşı çıkılmış olduğundan, katolik toplum anlayışının, günümüz uygarlığının eğilimiyle hiç bir şekilde uyuşmamış olduğu, açıklıkla söylenebilir. Her hususta bütün değerlerin neden olduğu tutumsal içerik kazandığında, katolikliğin kesinlikle kapitalizme karşı olduğu, araçlarıyla ve hedefleriyle kapitalist gidişati*

asla onaylamadığı, sonuçlarına ulaşılır. Katoliklik önceki gibi katolik olarak kaldığı sürece, içinde bulunduğumuz bir tarzdaki toplumu kabul etmeye pek yanaşmamaktadır. Bu nedenle, kapitalizm ile katoliklik arasındaki zıtlığın nereden kaynaklandığını, topluma hakim olan diğer sembollerle nasıl çeliştiğini, anlamak zor olmayacaktır. Burada bir tek şeyi yinelemekle yetineceğiz. Katolik yaşam felsefesi, papalığın bazı uygulamalarının kapitalist gelişmeye katkı sunduğu bir gerçekse de, hemen her yönüyle kapitalist oluşumla tam bir çelişki içindedir. Groethuysen, kapitalist gelişmenin doğasıyla ilgili, katoliklerin kendi aralarında yoğun bir münakaşa içinde olduklarını bildirmektedir. Katoliklerin büyük bir kısmının, kapitalizmin zaferiyle asla ilgili olmadıklarını, düşünmektedir.” (Niebuhr 1975; 132).

3. Protestan Meslek Ahlakı

Avrupa'nın kültürel ve sosyal hayatıyla ilgili olarak yapılan tarihsel araştırmalar, kapitalist faaliyet tarzının, protestanlığın yükselişinden en azından bir asır öncesinden yaygınlaşmış olduğu sonucuna götürmektedir. “Her şeyden önce protestanlığın, daha önceden var olduğu kesinleşmiş bir fenomeni ortaya çıkarttığını dikkate almamak gerekir. Yine de kapitalizmin protestanlıktan teşvik gördüğü veya engellendiği şeklindeki fikirlere rastlamak olanaklıdır. Sözü edilen bir teşvikler veya engellemeler, protestan hareketinin yükselmeye başladığı sırada ortaya çıkan olaylardan veya protestan ideolojisini ifade eden öğretilerinden kaynaklanmaktadır. Reform çok kapsamlı sonuçlar doğuran pek çok olguya yol açmış, bunlar arasında en azından kapitalist ilerlemeyi desteklemiş olduğu söylenebilir. İtalya ya da İspanya gibi ülkelerde, düşüncede devrim yaratan sonuçlarını hissetmekle neticelenmiş olsa dahi, yeni öğretinin yayılmasını önleyici engelleri yükseltmiş olması gayet doğaldır. Protestanlığın kendi kendisini oluşturabildiği ölçüde, özellikle de önceki koşullar, ekonomik yaşamın kapitalist tarzda yayılmasına şans getirmiştir. Kölelik karşıtı hareket ile din savaşlarının neden olduğu ekonomik etkilerini bir kenara bırakacak olursak, dinsel devrimin, ilk olarak devletin sahiplenerek yararlandığı evrensel sonuçları ortaya çıkartmış olduğunu söyleyebiliriz.” (Neuhaus. 1992; 102)

Hiç bir Avrupa ülkesinde katolik İngiltere’de olduğundan daha hızlı bir şekilde, başlangıçta dinde ayrılık yaratıcı bir içerikte ve kralın çabalarıyla gerçekleşen Roma’ya karşı bir isyan hareketi ortaya çıkmış değildir. “Diğer ülkelerden çok daha mükemmel bir şekilde, İngiltere’de devrimci değişiklikler, kilise mülkiyetinin kamulaştırılmasına yol açan bir hizipçilikle sonuçlanmış, toprakların satışıyla baş gösteren spekülasyon hareketler sınıf yapılarını tamamıyla değiştirmiş, alt zümrelerin toplumda daha yukarılara geçme olanağı ortaya çıkmış, yeni bir zenginler hakimiyeti beraberinde yeni toprak sahiplerini ve yeni idarecileri oluşturmuştur. Kilise mülkiyetinin kamulaştırılmasının tesirleri hakkında yapılan araştırmalarda, keşişlerden edinilen ve kömür çıkarılmasıyla ilgili eskimiş ve işe yaramaz yöntemlerini, uzmanlığa dayanmayan üretim biçimlerini bir anda terk ederek, yenilikleri uygulamaya koyulan iş adamlarının çabalarına tanık olmaktadır. Bu insanlar sayesinde kömür sanayi önemli gelişmelere sahne olmuştur. Almanya ve daha sonra da İskandinavya’da da bu türde kamulaştırmalar olmuştur. Fakat bunlardan hiç birinde, İngiltere’de yol açtığı sonuçlara rastlanılmamıştır. Bunun belki de en önemli nedeni, İngiltere’de çok farklı siyasal ve ekonomik ortamın bulunması; özellikle de Almanya’da yıkıcı süreçlerin pek işleyememesidir.” (Brown 1979; 61)

Kapitalist gelişme, reform hareketinin neden olduğu göç akımlarından da çok olumlu bir şekilde etkilenmiştir. “Mezhep çatışmalarına sahne olan Avrupa’da müritlerin zulme uğramaktan kaçarak neden oldukları göçler sayesinde protestanlığın, kapitalist gelişmeye ve yayılmaya neden olduğu, çeşitli araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Bu görüşü kanıtlamak için, Flaman reformistlerin ve Huguenotların İngiltere’ye giderek dokümacılık sanayinde çığır açtıkları; Locarno ve Bergamo’dan sürülen dindarların Zürih ve Bale’de

tekstil sanayinin yeni şubelerini kurdukları öne sürülmektedir. Voltaire'e göre, Almanya'da kentli halkın arasına katılan Huguenotlar, kumaş ve şapka sanayine öncülük etmişler, Brandenburg'da dikkat çekici ekonomik başarılarla ulaşımlardır. Diğer yazarlar ise, tutumluluk ruhu ve yorulmak nedir bilmez sıkı çalışmalarlarıyla protestanların, nasıl, süratle sermaye birikiminin oluşmasına katkıda bulunduğunu, ekonomik yaşamın yayılmasına nasıl teşvik ettiğini anlatmışlardır. Bu gerçekler tamamıyla doğru olsa bile, hiç bir şekilde, bu toplumsal grupların içinde buldukları dinleriyle bağlantılı kılınmaz. Yine de, özellikle dinlerin öngördükleri yaşam felsefesi, ülkesinden çıkarılmış bu insanlara çalışmayı ve tutumlu olmayı, dürüst ve daima kendine hakim davranmayı emretmiş olsa da; bu gibi erdemlere, yeni ülkelere göç etmiş yabancı grupların hepsinde rastlanmıştır. Kendi köklerinden ve mazilerinden kopup gelmiş bu insanların, ancak, bu erdemler sayesinde toplumda ayakta kalabileceklerini ve bir konum elde edebileceklerini fark etmeleri, bu uğurda dinin bu yönünü öne çıkartmaları, hiç de tesadüfi değildir. Konuya bu açıdan bakıldığında, bir din olarak protestanlığın kapitalizmin gelişmesine öyle pek fazla etki yapmış olduğu asla söylenemez. Diğer taraftan, göçler yoluyla protestanlığın yayılması, etnik temelde olduğu kadar, dinsel sahada da devletin dayandığı birlik zemini harap etmiş, restorasyon eğilimini olanaksız kılmıştır. Protestanlık, kaçınılmaz bir şekilde, devletleri vicdan özgürlüğünün sağlanması sorunuyla yüz yüze getirmiştir." (Aho 2005; 51)

Kapitalist ruhun, protestanlık yoluyla teşvik ve himaye gördüğü öne sürülse dahi, bunun bir nedensel bağı olmadığı ve reformistler tarafından da pek farkına varılmadan gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. "Çeşitli mezheplere bağlı ilahiyatçıların ve ahlakçıların yazdıklarından, kapitalizmin görünümüne karşı olduğunu, kazanç maksatlı bu faaliyet tarzını mammonun işi olarak gördüklerini kanıtlayan pek çok bulguya rastlayabiliriz. Yine de protestanlık ile kapitalizm arasında bir bağ kuranlar bulunmaktadır. Eğer bu önsezi bir gerçekse, protestanlık, geleneksel dinsel tutumun çözülmesini sağlamış, dinsel yargılardan siyasal ve ekonomik konuların irdelenmesine geçiş yapılmasını kolaylaştırmış olsa bile, bunu, her hangi bir tasarımda bulunmaksızın ve pek çok reformistin maksadına aykırı olarak gerçekleştirmiştir. Max Weber'in yazdıklarına şöyle bir bakılacak olunursa, reformun Batı uygarlığına büyük etkilerde bulunduğu kanısı hemen edinilir. Oysa ekonomik konularda son derece tutucu olan Luther'in ticaret ve tefecilikle ilgili eski görüşleri; faizcilikten iğrenilmesine, ticari kazancı parazitlik olarak görmesine dayanmaktadır. J. Calvin'in kendisi bile, Thomas'ı anımsatan ticarete gözettiği toplumsal haklılık görüşleriyle, Venedik ve Antwerp'in ekonomik yapısına şiddetli ve insafsızca saldırılarda bulunmuş; bu kentleri, katolik mammonluğun merkezleri olarak lanetlemiştir. Skolastiklerden biraz az derecede de olsa, aynı anti-kapitalist eğilim ile kanaatlere sahip olmuş, komşunun harcamasından kazanç sağlanmasını yasa ve din dışı görerek şiddetle kınamış, servet yığılmasını ise tamahkârlığın neden olduğu bir ahlak dışılık olarak yadsımıştır. Tefecilikle ilgili olarak J. Calvin, katolik karşıtı bir tutum sergilemiş; on altıncı ve on yedinci asırlar boyunca, Huguenot ve Hollanda'daki reformistlere ait kurullar tarafından yayınlanan bildirimlerde, sürekli olarak tefecilik yasağı vurgusuyla karşılaşılmıştır. Borçlarda verdiği miktardan fazlasını almaya zorlayan bütün faizcilik işlemlerini, Tanrı'nın hizmetine ayrılmış zamanı ve enerjiyi çalmakla bir görerek, ahlaki bakımdan kınamıştır. Bir başkasına ait olan bir şeyi, hiç de hak etmeksizin çalışmasını haksızlığın ve çılgınlığın bir kaynağı olarak görerek, kazanç güdüsüyle gerçekleşen her eylemi sapkınlık şeklinde değerlendirmiştir. Anglikan kilisesindeki ilahiyatçıların mülkiyetle ilgili bütün görüşleri skolastik öğretilerden kaynaklanmıştır. İngiliz reformistlerin ve hizipçilerinin ekonomiyle ilgili ahlaki ilkeleri, en karakteristik biçimiyle, katolik görüşle çok sıkı bir biçimde uyumuş bir haldedir. Çoğu kereler katolikliği de aşan geriye dönük bir eğilim göstermektedir." (Brown 1979; 93)

Amerikan protestan mezheplerinin sanayi kapitalizme sınır getirici uygulamalar peşinde oldukları, yapılan araştırmalarla kanıtlanmış durumdadır. “İki mezhep içinde, Quaker ile Wesleyanlar arasında ekonomik yaşamın yaygınlık göstermesine hiç de taraftar olmayan, şiddetli bir tutum sergileyenlere rastlanılmaktadır. Bildirilen bu buyruklar içinde kapitalizmin ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı yönde etkide bulunanları da, oldukça dikkat çekicidir. Quakerler, üyelerinin ekonomik etkinliklerine ait ayrıntıları çok titiz bir şekilde düzenlemekte, gerçeğin sıkı sıkıya gözlenmesini sağlamakta, çalışkanlık kadar dakikliğe, tutumluluk kadar dürüstlüğe büyük önem vermektedir. Üyelerine ekonomik konularda tavsiyelerde bulunmakta ve işlerinde başarılı olmalarını kolaylaştırıcı finansal yardımlar etmektedirler. Bu gibi eğilimler içinde olmanın bir nedeninin de, yeni arkadaşlıklar edinmek, insan ilişkileri içinde iyi bir tutum geliştirmek, henüz emekleme aşamasındaki mezheplerine yeni ufuklar açmak isteğiyle ilgili olduğu sayılabilir. Bu yorum tarzını bir kere kabul ettikten sonra, daha ilk yıllarında Quakerlerin içinde buldukları koşullar tarafından yönlendirildiğinin farkına varılabilir. İş etkinliğinde iyi bir tutum geliştirmenin Tanrı’ya karşı üstlenilen görevlerin bir gereği olmasından çok, bir savunma aracı olarak değerlendirilmektedir. Arkadaşlar, belki de yeni üyeler edinebilmek maksadıyla, kesin bir şekilde ve azami derecede doğruluk içinde olmuşlardır. Cemaati büyütme galesiyle, mezhebin diğer güdülleri desteklemiş olması da mümkündür. Aşırılığı da beraberinde getiren bu türden eğilimler, tamamıyla dinsel bakış açısından özümsemiğinden, iflas edenlerin mezhepten atılmasına kadar varan yaptırımlarını da beraberinde getirmiş olabilir. Konuya bir bütün olarak bakacak olursak, Quakerler arasında da kapitalist tarzın benimsenerek yaygınlaşmasına katkıda bulunan böyle bir tutum, hiç kuşkusuz geliştirilmişti.” (Niebuhr 1975; 173)

Ekonomik erdemler hakkında verilen bu vaazlardan, Tanrı şanını sergilemenin yegane yolu olarak mesleki etkinlik ve başarı ön plana çıkarılmıştır. Üstelik bu vaazlar sırasında, dünyaya iyi gözle bakmaya yönlendirilmiş olduklarından, aşırı ekonomik yasalar altında çalışmalarını dıştan kurulacak baskılara bağımlı kılınmak yerine; başarı, dürüstlük ve dakiklik gibi rasyonelliğin içsel ölçütüne uyum sağlanılmasını doğrulamışlardır. “Quakerlerin ahlaki üyelerinin, ekonomik etkinliğin yayılmasına önemli kısıtlamaları getirmiş oldukları gerçeğini de asla göz ardı etmemek gerekir. Bu sınırlama içinde, özellikle de Quakerlerin yemin içmeme kararlılığının, üyelerinin loncalara kabul edilmelerinde en önemli engel olduğunu, burada anımsamak lazımdır. Yine, Fox ve W.Smith (Evrensel Sevgi, 1663) tarafından sürdürülen ve ısrarla önerilen adil fiyat teorisi; satılan eşyalarda fiyat değişikliklerine ve ücret istikrarsızlıklarına şiddetle karşı çıkmalarına neden olmuştur. Quakerlerin barışı korumak azmiyle, hiç bir şekilde savaş sanayileriyle ilgilenmediklerini burada vurgulamak gerekir. Quaker ahlak öğretisinin, ekonomik hayata sınır getiren eğiliminin William Pegg tarafından dile getirilmiş olması, ne kadar tipik bir konudur. Hiç görülmedik sanatsal maharetlerle dolu olan bu insan, ücretli işgücünün çalıştırılmasında da oldukça yetenek göstermiştir. Ancak günün birinde, tıpkı diğer Quakerler gibi Eski Ahdin emirlerine kesin itaat etme zorunluluğunu hissetmiş; asla tasvir ve heykel yapılmamasını, ikonlara tapınılmamasını ısrarla savununca, kendi becerilerini unutturmuş, bu sayede elde ettiği gelirden yoksun kalmış, çalışanlarına da yol vermiştir.” (Brown 1979; 106)

Yine de, Quaker ve Wesleyan mezheplerinin kapitalist gelişmeye sağladıkları katkı yadsınır değildir. “İmanlarıyla kapitalist eylem tarzını güdülemesi bakımından, wesleyan mezhebindekiler, quakerlere nispetle çok daha büyük derecede katkıda bulunmuş, etkin ekonomik yaşamın sorumluluklarına uyum sağlamada çok daha fazla gayretli olmuşlardır. Yine de, John Wesley’nin ahlak öğretisi, ‘azana bildiğin kadar kazan’ telkinindeki metodist öğütlerle çatışmaya giren pek çok sınırlamayı da beraberinde getirmiştir. ‘Kazanabildiğin kadar kazan’ telkini, yasal oranlarını aşmadığı sürece faize bile izin vermekteydi. Wesley’in ‘kendimize çıkar sağlamak gayesiyle, komşumuzun ticaretinin yok olmasına asla hoşgörülle

yaklaşamayız' uyarısı, kapitalist ruhun rekabet ortamına ne kadar ters düşmektedir? Bundan dolayı denilebilir ki, Quaker ve Wesleyan mezheplerinin istisnai tutumları dikkate alınmayacak olunursa, protestan ahlak öğretisi, kapitalizme karşı daima eleştirel bir eğilim geliştirmiştir. Bu bakımdan pek çok araştırmacı, sırf bu nedenler yüzünden, protestanlığın, katoliklikten asla farksız olduğunu öne sürebilmiştir. Katolik öğretisi, hiç münakaşa götürmez bir şekilde protestanlar tarafından yinelenmiştir. Weber'in, katolik tarafından kopulduğuna delil göstermek üzere yararlanmada, Baxter'in çoğu ifadelerinde dahi, bu sonucu çıkartmamız mümkündür. Bir kaç ahlaki ilgi ön plana çıkartılarak kapitalizm ile protestanlık arasında bir bağ kuran bu yazar, ispatı mümkün ciddi yanlıgular içine düşmüştür. Alışılmamış yargılarından kaynaklanan yorumları, katolik ahlak öğretisini yeterince bilmediğini de ortaya koymaktadır.” (Knight 1947; 84)

Yapılan araştırmalar, J. Calvin'in iktisat ahlakının Aquinas'ın fikirlerinden esinlendiğini, kapitalist gelişmenin protestan ahlakını yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. *“Yasalar tarafından meşru kılınmış belirli bir faiz oranı sınırında faizli borca izin veren J. Calvin, katolik sosyal öğretiyi olduğu gibi yinelemiş değildir. Ancak, Aquinas tarafından ifade edilen katolik ahlak öğretisiyle Wesleyan düşünceleri şöyle bir kıyaslandığında, yeni olan pek bir şeyin olmadığı sonucuyla karşılaştırılır. Tüccar piyasasında belirlenen fiyattan farklı bir bedelle anlaşma yaparak rakibini zarara uğratmamalı, zengin olan bir kimse de gereksinimlerini aşırı derecede aşan tüketimiyle karşılamamalıdır. Wesleyan eğilimi, 'hata, parada değil, parayı kullanandır' görüşü, verdiği ödünle, pek çok güdüye neden olmuş olsa bile, İncil'eki kaynağına inen öğretisiyle protestan uygulamayla çelişmiştir. Araştırmalarda temel bir önem içeren, kurtuluş aracı olarak çalışmayı irdelemeyi, gereksiz kılmaktadır. Artık J. Calvin, doğal dünyadaki olayları esas aldığından, daha fazla faizi yasaklama gibi bir eğilim göstermiş; bu nedenle, on altıncı asır kalvinizmi tamamıyla mantığa uygun bir içerik kazanmıştır. Buluşlara yaptığı imanlı tutum dolayısıyla protestanlık, katolik toplumsal ahlaka tamamıyla karşıt olmuştur.” (O'brien 1928; 63)*

On sekizinci asrın başlangıcında Amerikan protestanlarında şiddetli iktisat ahlakı idealleri gözlenmiş; gerçeklerin tamamıyla farkına varan bu insanların, yeniliğe ve değişikliğe düşkünlük göstermeleri, hiç bir şekilde dinlerinin temeliyle çatışmaya girmelerine neden olmamıştır. Protestanlık kapitalizmi yaratmamış, protestanlığın toplumsal ahlakı kapitalizmden tesir görmüştür. Kurtuluş öğretisinin çalışmadan müstakil olduğu bir düşünülürse, serbestçe girişebilecek bir sorgulama sonrasında; protestanın, ancak dünyanın rasyonel düzenini kabul etmiş olması halinde mantıklı bir davranış sergileyebileceği, insanın hür ve ussal kararlarıyla rasyonel düzenin kurulabileceği, düşüncesine varılabilir. Oysa, pek çok protestan, zihninde devleti hala mantığa aykırı olarak düşlemektedir. Protestanlığın temel ilkeleri, fiili toplumsal düzenin doğrudan Tanrı tarafından yönetilmiş olduğuna kesin inandıkları için, kaçınılmaz bir şekilde yaşanan gerçeğin kutsanmasını zorunlu kılmaktadır. Hemen hemen tüm dindarların ruh halinde rastlanılan, bu dünyaya öbür dünya ile uyum sağlayacak veya en azından aralarındaki çatışmayı giderecek içerikte bir düzen getirmede ısrarlı olunması eğilimi, protestanlığın öğretisinde de bulunmaktadır.

Protestanlar arasında ekonomik hayatla sıkı bir bağlantı kurulmasını tartışanlar bulunduğu gibi, ussal ekonomik etkinliğin içeriğine karşıt olan eğilimlere kapılanlar dahi çıkmıştır. *“Amerikan protestanları arasında, ticari harekete şiddetli ve katı bir ahlaki denetimi getirerek, bireyciliğin ve özgürlükçülüğün sağladığı yararları öne sürerek serbestliğin uygulanmasına karşı çıkanlar da bulunmuştur. Roma otoritesini tanımadığı bir dönem içinde, protestanlığın anti kapitalist tarzdaki eylem eğilimi, ticaret ruhunun gelişmesini önleyici içerikte bir denetimi uygulayamamaktadır. Halbuki Weber'in o çok kapsamlı hipotezinde öne sürdüğü bulguları ve herkes tarafından da açıkça bilinen sonuçları, protestan ahlakının gelişmesine tesir eden sosyal koşulların baskıda bulunması*

olasılığını da dikkate almakta; protestan ahlakının kendilerini daha koyu ve bilinçli protestanlar haline getirerek olayların gidişatı üzerinde baskıda bulunduğu görüşüne, başka şekilde formüle edilmiş bir açıklama getirmektedir. Böylece, başlangıçta olduğundan daha maksatlı sayılabilecek iki temel protestan ilkesine sonuç olarak ulaşmaktadır. Çalışmalar hiç bir ödülle karşılığını bulmuş olmasa dahi, bunların görünen hukuksal dönemin yasalarına bağlı kılınması ve yasanın öngördüğü biçimde gerçekleşmesi şart koşulmaktadır. Başlangıçta kurtuluş ümidi değil, Tanrı şanı güdüsü ön plana çıkmakta, eylemin bu gibi belirli sonuçlarıyla uyumlu olmasının üzerinde durmaktadır. Ancak, kadercilik düşüncesi fazlasıyla geliştiğinde, bağlı kılınan koşulları genişletmede pek mümkün görülmemekte, pek çok gereksiz ve saçma konular üzerinde durularak, bağlarından tamamıyla kurtarılan eylemi serbest kılması ve böylece de içsel rasyonelliğin gerçekleşmesi asla söz konusu olmamaktadır. Son analizde, protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkinin tahminini kapsayan temelde, protestanlığın anti kapitalist bir eğilim içine girmediği, her zaman için söylenemez. Protestanlığın temel ilkesi dikkate alındığında, ekonomik hayat üzerinde kesin sınırlamaları getirdiği fark edilir. Kurallar çatısı, hayatla bağlantısı kurulduğunda yok olmaktadır. Daha fazla ahlakçı olmak yerine, daha çok öğretilerine sadık bir hale gelmektedir. Quakerlerin, iflas eden üyelerini mezhepten çıkarmaları örneğindeki gibi, dinsel güdüler, akli ve dirayeti esas alan alış veriş tarzını harekete geçirmiştir.” (Brown 1979; 129)

M.Weber, protestanlığın meslek anlayışının kapitalizmin gelişmesini uyarılmış olduğunu öne sürmektedir. Oysa kapitalizmi ve kendisini ortaya çıkartan kapitalist ruh, protestanlığın meslek anlayışından çok önce gerçekleşmiştir. “Max Weber’e göre, protestanlık, dünya hayatına mesleki bir yorum getirdiği için, kapitalizmin gelişmesini teşvik ve himaye etmiştir. Protestan imanını taşıyan herkes, bütün gücünü ve akli becerilerini çalışma sahasında yönlendirmiş, mesleğinde başarılı olmayı ve dürüst kalmayı Tanrı’ya karşı üstlenilmiş biricik görev olarak kabul etmiştir. Mesleki etkinliği bir Tanrı görevi işlevinde ön plana çıkartarak, protestanlığı katoliklikle kıyaslayan ve kapitalist ruhla bağlantısını kuran M.Weber’in bu tarzıyla aynı görüşleri paylaşmamaktayız. Genel olarak protestanlığın bireysel yaratıcılık becerisine ve kişisel teşebbüs arzusuna daha büyük ölçüde teşvik sunduğu, gördüğü işi sırasında Tanrı’nın nazarında doğrudan ve bireysel olarak daha fazla bir bağlantı kurmuş olabileceği, asla yadsınılamayan gerçekler arasındadır. Hiç bir kimsenin aracılığını kabul etmeksizin, azizlerin ruhuna ve rahiplerin duasına sığınmaksızın doğrudan Tanrı’ya yönelen bu insanlar, başkalarının günahlarının affını değil, kendileri için iyilik dilemekteydiler. Bireysel sorumluluğu asla içermeyen bu azizlere yönelişi haklı kılan katolik öğretinin öne çıkarılmasında bazı yanlışlara düşülmüştür.” (O’Brien 1928; 16)

Bireysel sorumluluğun öğretisel olarak olmasa dahi kategorik bakımdan katoliklik içinde yer aldığı, çalışmalar ve başarılar iman yönüyle kurtuluşa erişmekle bağlantısının kurulduğu, öne sürülmüştür. “Protestanlara karşıt olarak, deyim yerindeyse, sorumluluk duygusunun ağırlığından bireyi serbest kılmakta, kurtuluşunu Tanrı’nın asla değiştirilemez yaptığı derecelendirmeler içinde görmekte, kurtarıcının hünerlerine bağlanmaktadır. İlahiyatı ilgilendiren bu derin konuları bir kenara bırakacak olursak, Weber’in bu çözümünün, bazı nedenlerden dolayı asla kabul edilemez olduğunu, söyleyebiliriz. Hepsinden de önemlisi kapitalist ruh, protestanlığın meslek düşüncesinden çok daha öncesinden var olduğu gerçeği, eleştirilerin haklılığını göstermektedir. Weber’in de, protestanlığın öncesinde kapitalizmin görüntülerinin bulunduğu itirazına katıldığı, bir gerçektir. Weber’e göre kapitalist ruh, kapitalizmin özünü oluşturduğu için, kapitalizmin kendisinin toplumsal bir olgu etkinliğinde var olmasını sağlayan bu özün, uzunca bir süre sonra nasıl dinsel bir içerik kazanmış olduğunun irdelenmesi, burada büyük önem taşımaktadır. Ancak, kapitalist ruh, protestan ahlakıyla özdeş kılınırsa, kapitalist ruh olmadan kapitalizmin kendisinin de olmayacağı gerçeğine bağlı kalarak, kapitalist ruhun protestanlıktan önce var olmaması gerekirdi.

Bundan dolayı da, kapitalist ruhun kökeninin, protestanlığın meslek düşüncesi olduğu görüşünü, asla kabul edemeyiz.” (O’Brien 1928; 19)

Ayrıca, kazanç maksatlı ussal davranışın da, protestanlığın meslek anlayışından çok öncesinden yaygınlık kazandığı ve ussal ekonomik bireyin kişilik özelliklerinden sadece biri olduğu, öne sürülmektedir. *“Rasyonel davranışı içinde kazanç peşinde koşan insanların, protestan ahlakını edinmeden çok önce var olmadığını, asla garanti edemeyiz. Rasyonellik düşüncesinin göreceli olduğu nasıl doğruysa, ekonomik rasyonelliğin kendisinden sonraki düşüncelere derinden tesir ettiği ve protestanlıktan çok önce kendisini kabul ettirdiği de bir gerçektir. Ekonomik etkinliğe saf kazanma gayesi ve biriktirme tutkusuyla bakan kuramcıların çoğu, bu işleri gören bireyleri ayrı tutarak ekonomik rasyonelliği irdelemelerinde ve kapitalizmin daima var olduğunu gözlemelerinde, haklıdırlar. Bu teorisyenlere ve Weber’in savına karşıt olarak diyebiliriz ki, hangi inanç ya da kesimden gelirse gelsin, her insan kazanma, başarılı olma ve yükselme içgüdüleriyle bu dünyaya gelmektedir. Kendi bilgi ile deneyiminin yanı sıra içinde yaşadığı koşulları bu maksadına ulaşma sınırını doğrudan belirlemektedir. Kısacası, dinsel etmenler, bu içgüdüğü ya engeller ya da özendirir bir özellik taşımaktadır. İşte bu kazanma, biriktirme ve yükselme içgüdüleri; kişiye belirli bir eğilimde bulunmaya yönlendirerek, kapitalist ruhun nüvesini oluşturmaktadır. İnsanlarda kazanma ve başarıma güdüsünün olduğu, bu emeline ussal seçimlerle ulaşma gayretini gösterdikleri müddetçe, kapitalist ruh daima olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Artık kapitalizmin özü olarak bu kazanç güdüsü ve seçim becerisi, toplumsal bir fenomen olarak dikkate alındığında; kapitalizmin çeşitli dinlerle olan bağlantısı öne çıkar. Diğer sosyal fenomenlerin kapitalist ruhu yok ettiği, denetlediği veya uyardığı gibi durumlara açıklık kazandırılır. Bu fenomenlerin hiç biri, kazanç güdüsü, biriktirme tutkusu ve başarıma azmiyle betimlenebilen, ussal ve ekonomik faaliyet tarzı içinde gerçekleştirilen kapitalist ruh doğurmamıştır; kapitalist ruh insanın kendisinde doğal olarak bulunmakta, yaradılıştan gelen özelliklerinden biri olmaktadır.” (Knight 1947; 87)*

Max Weber’in kapitalist ruhun kökenini protestan meslek olanaklarının oluşturduğu savı; sadece içeriksel bakımdan değil, fakat ahlaksal olarak da şiddetli eleştirilere uğramış bir görüştür. *“On altıncı asır protestanlarından, örneğin Latimer ve Lever; Weber’in meslek düşüncesini kapitalist kökeni haline getirme eğilimine karşı mücadeleye girişmişlerdir. Nitekim, 17. Asırda bile, Weber’in bu savı için çok fazla kanıt bulduğu dinsel lider R.Baxter’in görüşlerinde dahi, meslek düşüncesiyle ilgili çok ciddi belirsizlikler ve çelişkiler bulunmaktadır. Yalnızca 18. asır puritanlarında kapitalist eylem tarzını içine sindirmiş ve meslek düşüncesiyle davranışlarını uyumlu kılmış kimselere rastlanılabilmektedir. Son derece kapsamlı kanıtları ileri süren H.M. Robertson, Beins’in çalışmalarından edindiği sonuçlara da ilave bir değer katmış, adeta M.Weber’in kuramını tersine çevirmiştir. Orta sınıf insanların zihinlerine hakim olan kapitalist ruhun, protestanlığın toplumsal ahlak yasasının kesin bir evrimsel sonucu olup olmadığı sorusunu, ayrıntısıyla irdeleme yoluna gitmiştir. Robertson, hiç bir tarihinin kapitalizmin özünde meslek düşüncesinin yattığı olgusunun farkına varamadığını vurguladıktan sonra; protestanlıkta 17. asırda kazanılan meslek anlayışının, 14. asırdan itibaren katoliklikte var olduğunu belirtmiştir. On sekizinci asra gelindiğinde ise, protestanlığın ve katolikliğin benzeri meslek ahlakını inananlarına telkin ettiğini, bu nedenden dolayı da, kapitalist ruhun gelişimi açısından protestanlığın ve katolikliğin eşit önem taşıdıkları kanıtlanmıştır.” (Brubaker R. 1984; 69)*

M.Weber’in protestanlara özgü kıldığı meslek anlayışı, Robertson’un gözlemleriyle adeta geçersiz kılınmıştır. Zira, bu meslek ahlakı, reform öncesi dönemlerde etkili olduğu gibi, katolik yandaşları içinde dahi benimsenilen bir ideal olmuştur. *“Bourdaloue, Houdry, Feugere, Griffet ve Massillon gibi insanlar, modern çağların Fransa’sında kendi imanlarını dile getirmişler; her bir insanın bu dünyaya Tanrı tarafından belirlenmiş bir görevle*

geldiklerini ve yüreklerinin Tanrı'nın iradesini yerine getirme azmiyle dolu olduklarına iman etmişlerdir. Protestanlığın kapitalizmin gelişmesini teşvik ettiği görüşü, dünyevi eylem ile uhrevi mükafat arasındaki bağıntıyı tümüyle reddeder gözükür. Konuya bu açıdan bakıldığında, Lutheran ve kalvinist akımlar arasında gerçek bir farklılık olmadığı kanısı uyanmaktadır. Oysa J.Calvin, kişinin kurtuluşunu takdiri ilahinin keyfi tezahürüne bağlamıştır. Luther ise, kurtuluşu doğrudan iman temeli üzerine kurmuştur. Yani, işinde kazançlı olan ya da mesleğinde başarıya ulaşan bir kimsenin, Tanrı tarafından seçilme garantisi fikri, açıklıkla belirtilmemiştir. Yine de J.Calvin'in ifadeleri çok daha etkin olduğundan, kapitalist anlamda semeresini çok daha iyi vermiştir.” (Brubaker R. 1984; 72)

M.Weber'in protestan ile katolik arasındaki farklılığı belirtmek ve biraz da olsa muhaliflerini alaya almak için verdiği atasözü, gerçekten çok ilginçtir. “*Katolik, hemen her şeyden vazgeçmiş haliyle son derece düşük seviyede kazanç duygusuna sahiptir, çok daha az bir gelire kurulan sakin ve güvenli bir hayatı yüksek kazançla birlikte onur ve zenginliği de sunan risk ve heyecan dolu olan bir hayata daima tercih eder. Nitekim bir atasözü, şaka tarzında da olsa 'ya iyi yiyeceğin ya da iyi uyuyun' diyerek, katolik ile protestan arasındaki bu farkı en iyi şekilde dile getirir. Bu atasözünü araştırılan konuya uyarlayacak olursak, protestanlar iyi yemek yemeyi tercih ederken katolikler de hiç rahatsız edilmeksizin uyku halini korumak isterler.*” (Weber 1984; 40) Konuyu iyi yemek yemekle ya da iyi uyumakla karakterize eden Weber, iyi yemek yiyen protestanların dünyevi zevklerini öne çıkardığını ve bu ihtiyaçlarını karşılamak emeliyle dünyaya ve işine yöneldiklerini vurgulamakta, istihareye dalarak ruhani alemde huzur arayan katoliklerin ise bu dünyayı terk ederek ahiret üzerinde odaklaşmalarına dikkatleri çekmektedir.

SONUÇ

Bu dünyayı terk halinin bir delili olarak dilencilğe övgüler yağdırmaktan vazgeçmiş görünse de ve kazanç güdüsünden soyutlanmış çalışmayı sabrın bir gereği olarak algılamış olsa da, katolik ahlakın hiçbir şekilde dünyevi faaliyetleri kilisede düzenlenen ayinler ile bir tutmadığı gayet kesindir. Zira, kutsal ruhun idaresi altında yanılmazlık zırhına bürünmüş kilise dışında kurtuluşu tanımayan katolikler, aynı zamanda, kilisede düzenlenen ayinler ve ibadetler dışında da bir ibadeti (ya da bir faaliyeti veya ameli) hak olarak görmemektedirler. İbadetlerin kilise çatısında ve papalığın atadığı görevlilerin denetiminde önceden belirlendiği zaman ve söylemde, şekil ve düzende yerine getirilmesi mecburiyeti; dünyanın reddi eğilimini ve dünyevi faaliyetlerin günahkârlık içeriğini giderek daha fazla güçlendirmiştir. İncil'den parçalar okunarak ve ilahiler söylenerek sabah ve akşamleyin rahipler tarafından kilise içinde gerçekleştirilen günlük ibadetlerin yanısıra, her hafta pazar günü son yemeğin anısına düzenlenen şükran ayininde İsa'nın kanı ve bedenine dönüşen ekmek-şarap sırrına ulaşmak için yine İncil'den parçaların okunduğu haftalık ibadetler yapılmaktadır. Günlük, haftalık ve yılda bir yapılan ibadetlerin tamamı kilise içinde ve görevlilerin denetiminde yapılmaktadır. Günlük, haftalık ve yıllık ibadet ile ayinlerin yanında, yılda en az bir defa olmak üzere kilisenin günah çıkartma hüccesine girmesi ve orada rahibe itirafta bulunarak kendisini kutsamasını dilemesi şart koşulmaktadır. İbadeti kilise duvarlarının dışına çıkartan ve papalığın atadığı hiyerarşik din görevlileri kastını kıran ilk adım, M.Luther'den gelmiştir. Luther'in iman yoluyla arınma öğretisi, düzenli olarak kilise ayinlerine katılarak Tanrısal kurtuluşa erişilemeyeceği düşüncesine dayanmaktadır. Başlangıçta resim ve heykellerden olduğu kadar haç ve sembol tasvirlerinden de arındırılan kilise içinde özel ayinlerin düzenlenmesinden vazgeçilmiş, pek çok sakramente son verilmiş, Meryem'in ya da azizlerin görüntülerine dua edilmesi yasaklanmıştır. Kilisenin ve papanın her an yanlış yapabileceği ve daima yanılabilmesi temel iddiaları olduğu için, protestanlar, günahkâr bir kimsenin günahları affetmesinin mümkün olmayacağını belirtmişler, kilise mensuplarının günahları affetme yetkisinin olmasını kuşkuyla karşılamışlardır. Böylece kilise müdavimlerinin devam

durumuna göre kurtuluşa erişmiş olma hakkındaki özgüvenleri yıkılmış; kurtuluş yolu, kilise içindeki ayinlerle değil de kilise dışında ve insanlar arasında Tanrı iradesine bağlılıkta aranmaya başlanmıştır. Luther'in imanla aklanma öğretisi kilise içinde kalırken, özellikle, İngiltere ve Amerika'da kilise karşıtı hareketin fitilini ateşlemiştir. İbadetin kilise duvarları dışına taşmasıyla birlikte, din giderek daha çok vicdani bir içerik kazanmış ve bireyselleşmiştir. Kilise karşıtlarıyla birlikte, ayin ve kutsal günlerde düzenli olarak kiliseye giderek ibadetlere katılmak artık önemini kaybetmiş; dürüst ve iyi ahlaklı olarak, çalışkan ve tutumlu kalarak Tanrı iradesini yaşanan her an içinde uygulamak bireysel kurtuluşun temeli haline almıştır. Kilise karşıtları arasında öne çıkan özellikle metodistler, sanayi devrimi sonrası İngiltere'sinde, işyerini adeta bir tapınağa çevirmişler, mesleki faaliyet yoluyla insanlara yapılan hizmeti de en kutsal ibadet olarak yüceltmişlerdir. Böylece protestan ahlakının daha başlangıçtan beri dayandığı seçilmişlik temeli üzerinden iman yoluyla arınma öğretisini daha da geliştirerek protestanlığın kilise karşıtı uzantıları, mesleki başarıyı veya ekonomik kazancı Tanrı katında seçilmişliğin kanıtları olarak görmeye başlamışlardır. Kilise içinde ayinlere katılan ve ikonlar huzurunda dua eden katoliklerin aksine, hayatın içinde Tanrı'nın iradesini uyguladığı için, başarı ve kazanç peşinde koşan protestanlar, mesleki faaliyeti bir takva yoluna dönüştürmüşlerdir. Sıkı çalışma, dakiklik, doğruluk, tutumluluk, iyi ahlaklılık, aileye düşkünlük, lüksten kaçınma vs., gibi davranış normlarını iş etkinliğindeki başarı hedefleri doğrultusunda geliştirmiş olan protestanlar; dünyevi hayatı dinselleştirdikleri gibi hesaba dayanan kapitalist faaliyet tarzını da seçilmişlik güdüsünün ifadesi haline getirmişlerdir.

KAYNAKÇA:

- Aho James (2005), *Confession and Bookkeeping : The Religious, Moral and Rhetorical Roots of Modern Accounting*, State University of New York, New York
- Andreski Stanislav (1983), *Max Weber On Capitalism, Bureaucracy and Religion*, Rotledge, London
- Anonim (2003), *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul*
- Bebb Evelyn Douglas (1980), *Nonconformity Social and Economic Life 1660-1800*, Porcupine Press, Philadelphia
- Blaug Mark (1991), *St.Thomas Aquinas (1225-1274)*, E.Elgar, New York
- Brown Robert Meafee (1979), *The Spirit of Protestantism*, Oxford University Press, London,
- Brubaker Rogers (1984), *The Limits of Rationality : An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber*, Routledge, London
- Budde Michael L. (1992), *The Two Churches : Catholicism and Capitalism in the World-System*, Duke University Press, Durham
- Calvin Jean (1969), *Institutes of Christian Religion*, John Knox Press, Philadelphia
- Cleary Patrick (1914), *The Church and Usury : An Essay on Some Historical and Theological Aspects of Money-Lending*, M H Gill, Dublin
- Davis Jerome (1974), *Capitalism and its Culture*, Free Press Glencoe, New York
- Fanfani Amintore (1972), *Catholicism, Protestantism and Capitalism*, IHS Press, New York

- George Charles (1961), *The Protestant Mind of the English Reformation 1570-1640*, Princeton University Press, New Jersey
- Giddens Anthony (1978), *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber*, Macmillan, Hong kong
- Green William Robert (1959), *Protestantism and Capitalism: The Weber Thesis and It's Critics*, D.C. Heath and Company, Boston
- Groethuysen Bernhard (1968), *The Bourgeois: Catholicism and Capitalism in Eighteenth-century France*, Barrie and Rockliff the Cresset Publisher, New York
- Hodgett Gerald Augustus John (1972), *A Social and Economic History of Medieval Europe*, Routledge, London
- Knight Melvin Moses (1964), *Economic History of Europe to the End of the Middle Ages*, Mifflin Company, Boston
- Knight Frank Hyneman (1947), *The Economic Order and Religion*, Routledge, London
- Little David (1969), *Religion, Order and Law : A Study in Pre-Revolutionary England*, University of Chicago Press, New York
- McInerny Ralph (1992), *Aquinas On Human Action : A Theory of Practice*, Catholic University of America, Washington
- Neuhaus Richard John (1992). *Doing Well and Doing Good : The Challenge to the Christian Capitalist*, Doubleday, New York
- Neumark Fritz (1943), *İktisadi Düşünce Tarihi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul*
- Niebuhr Richard (1975), *The Social Sources of Denominationism*, Kessinger Publishing, New York
- O'brien George (1967), *An Essay on Medieval Economic Teaching*, Burt Frankling Publisher, New York
- O'brien George (1928), *An Essay on the Economic Effects of Reformation*, Augustus M. Kelley Publishers, New York
- Pascal Roy (1971), *The Social Basis of German Reformation*, International Publishers, New York
- Plotnik Mortin (1937), *Werner Sombart and His Type of Economics*, Eco Press, New York
- Pounds Norman John Greville (1974), *An Economic History of Medieval Europe*, Longman, New York
- Robertson, Hector Menteith (1933), *Aspects of the Rise of Economic Individualism*, Cambridge University Press, Cambridge
- Sahay Arun (1971), *Max Weber and Modern Sociology*, Routledge and Kegan Paul, London
- Strachey John (1957), *Contemporary Capitalism*, Ashgate Publishing Company, London
- Troeltsch E. (1981), *The Social Teaching of The Christian Churches*, The University of Chicago Press, Chicago
- Ülgener, Sabri Fehmi (2006), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin yayınları, İstanbul
- Ülgener Sabri Fehmi (1941), *İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri*, Güven Basımevi, İstanbul

- Ülgener Sabri Fehmi (1981), *Dünü ve Bu Günü ile Zihniyet ve Din*, Der yayınları, İstanbul
- Ülgener Sabri Fehmi (1983). *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, Mayaş, Ankara
- Weber, Max (1996), *Sosyoloji Yazıları, İletişim yayınları*, İstanbul
- Weber, Max (1950), *General Economic History*, Greenberg Publisher, Illinois
- Weber Max (1962), *Basic Concepts in Sociology*, Citadel, New York
- Weber Max (1964), *The Sociology of Religion*, Methuen Press, Boston
- Weber Max (1984), *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, George Allen and Unwin, London
- Weber Max (1978), *Economy and Society*, University of California Press, California
- Wellman, Joel Warner (1967), *The Wesleyan Movement in the Industrial Revolution*, Russel & Russel, New York
- Wilson T. (1962), *Discourse Upon Usury*, M Kelley, New York.

EXTENDED ABSTRACT

The Protestant ethic which, according to Weber, contributed to economic development in the West is only one of a variety of work ethics that can be identified and studied. Weber, however, never had a deterministic view of the relationship between religion and economic activity. He, similarly, understood that religion and all other cultural phenomena could be both economically relevant and economically conditioned. Weber made at least four distinct claims in *The Protestant Ethic* that should be of interest to the coincidence with culture and economy: capitalism and the spirit of capitalism both come in different flavors, the spirit of modern capitalism in the West can be described as a worldly asceticism, the particular ethos of modern capitalism and the attitudes toward work that emerge from Protestantism particularly Puritanism are in many respects identical, and the spirit of modern capitalism found a consistent ethical basis in the Protestantism. Weber argued that each kind of capitalism is animated by a particular spirit, a particular ethos. These different capitalisms had spirits that were quite different than the spirit that existed in modern Western capitalistic contexts.

Weber analyses the main aspects of economic rationality in a capitalist society in the West and contrasts them with economic orientations in other types of society. These characteristics of rationality find their expressions in: market exchange, where transactions are determined only by the pursuit of interests; generalized use of Money as means of rational capital accounting; the rational management of labor in production and strict factory discipline; rational technology: clear separation of the enterprise from the household. Weber argued that a unique causal connection existed between the spiritual and the cultural, namely the effect of religion (catholicism, Lutheranism and Calvinism) on the development of capitalism especially in terms of; rationalization and creativity of economic activities; organization of political and social life; rational organization of free labor (separation of productive activity from the household); modern book-keeping system; and industrial organization. These characteristics are depicted as unique cultural phenomena of western civilization and as the elements behind the emergence of capitalism in Europe.

In *The Protestant Ethic* Weber uses the Christian Directory of Richard Baxter (1673), among other religious texts; as an example of Puritan ethics of the seventeenth century. Anti-mammonism was widely accepted in christianity, but the lavish ceremonies of the catholics, seemed to run contrary to the quiet and reserved life of pious Protestant. Wealth, luxury and idle life were severely condemned- it was God's command to labour for his divine glory and this applied to all of His

disciples, regardless of class and station. Central in Weber's argument is the concept of predestination which Calvinists, out of all Protestants, took most seriously. It had an enormous impact on their mind state and their behaviour was guided by the conviction that they were meant to pursue a vocation which was chosen for them by God from birth. It was impossible to know with certainty what this vocation in life was, there existed only the idea of a fixed calling which the faithful had to hunt after and realise. Any distraction along the way was an invitation to sin and to lose one's sense of direction, therefore, the Calvinist applied himself with dedication to his work and the attainment of salvation became his calculated goal. As a direct consequence of this a considerable amount of wealth was accumulated and since it was morally suspect to indulge in it, the entrepreneur saw fit to invest it in enterprise. Consumption restraint coupled with the rational, systematic pursuit of one's calling provided an ethical justification for profit-making and the activities of the Protestant businessman. It is at this point, therefore, that modern capitalist mentality began to emerge, directly influenced by this creed which Weber called the practical idealism of the aspiring bourgeoisie. What Weber was trying to argue was that this mentality had its predecessor in the ethics of Protestantism. This became a state of mind in which the individual could consciously accept Franklin's maxims without finding them ethically objectionable and without relying on any religious dogma at all. In a sense, the spirit of capitalism had to fight its way to supremacy through a process of gradual secularisation. A rational attitude toward material acquisition became the corner stone of the modern economic order. It culminates into an all-pervasive modern-life condition, however, which glorifies the world of possessions rather than the transcendental. Weber's 'spirit' gets lost somewhere between the cog-wheels of the capitalist mechanism and he sees the people of his time being born into it, living in it as if in an iron cage. It is a grim outline of the capitalist order which essentially sees it as an oppressive and exploitative system, at least in the state it was when Weber was directly observing and experiencing it.